

BADANIA KRYMINOLOGICZNE A PRAKTYKA

Perspektywa krajowa i międzynarodowa

redakcja naukowa Emil W. Pływaczewski
Diana Dajnowicz-Piesiecka, Emilia Jurgielewicz-Delegacz

BADANIA KRYMINOLOGICZNE A PRAKTYKA

Perspektywa krajowa i międzynarodowa

CRIMINOLOGICAL RESEARCH AND PRACTICE
National and international perspective

redakcja naukowa Emil W. Pływaczewski
Diana Dajnowicz-Piesiecka, Emilia Jurgielewicz-Delegacz

SERIA **MONOGRAFIE**

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez Uniwersytet w Białymstoku

Stan prawny na 15 października 2021 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Bogusław Sygit

Wydawca

Joanna Dzwonnik

Redaktor prowadzący

Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne

Joanna Ośka

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-610-2

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Słowo wstępne od redaktorów	13
I. Aktualne Problemy Prawa Karnego i Kryminologii.	
Current Problems of the Penal Law and Criminology	19
<i>Katarzyna Laskowska</i>	
Historyczne i współczesne problemy kryminologii w Rosji	21
<i>Grzegorz Ociecek</i>	
Sytuacja rodzinna świadków koronnych przed podjęciem współpracy z organami ścigania. Prezentacja wyników badań	32
<i>Emil W. Pływaczewski</i>	
<i>Ewa M. Guzik-Makaruk</i>	
Anniversary of the Białystok School of Criminology – a quarter of a century of activity	50
<i>Wiesław Pływaczewski</i>	
Zielona kryminologia wobec zjawiska dyspersji gatunków inwazyjnych	70
<i>Sławomir Redo</i>	
Online education from the United Nations perspective in the time of pandemic and era of sustainable development	83
<i>Marta Romańczuk-Grącka</i>	
Kaskada definicji przemocy jako przedmiot konceptualizacji badań kryminologicznych	98

<i>Leszek Wieczorek</i> Przestępczość na Ukrainie – wybrane konteksty (przestępczość w Polsce i na Ukrainie – analiza porównawcza)	115
II. Współczesne problemy przestępczości z perspektywy doświadczeń innych państw	139
<i>Tomasz Berdzik</i> Wiktymologiczne problemy społeczności romskiej – zagadnienia wybrane	141
<i>Szymon Buczyński</i> <i>The ring of fire</i> , kryzys ukraiński z perspektywy badań nad europejskim czarnym rynkiem broni	160
<i>Diana Dajnowicz-Piesiecka</i> Szwajcarska polityka reagowania na narkotyki i prawno- -kryminologiczne aspekty przestępczości związanej z ich używaniem	175
<i>Dariusz Dryjas</i> Czy ukrycie ciała ofiary przez sprawcę, który pozbawił ją życia, jest dla niego „opłacalne” – studium przypadku	188
<i>Radosław Jasiński</i> Wybrane przestępstwa popełniane przez zorganizowane grupy przestępcze w Rosji i ich kryminologiczny charakter	199
<i>Maciej Kaczmarek</i> Wykorzystywanie wątpliwości co do prawa jako przejaw wyrachowanej działalności sprawcy	221
<i>Patryk Kukliński</i> Terapia, readaptacja czy mrzonka? Porównanie polskich i niemieckich doświadczeń w terapii zaburzonych psychicznie sprawców niebezpiecznych izolowanych od społeczeństwa	234
<i>Bartosz Kułan</i> Więzienie Alcatraz (1934–1963) jako przykład pierwszego super-maksymalnego zakładu karnego w Stanach Zjednoczonych	247

<i>Joanna Melz</i> Publikowanie danych osób poszukiwanych w dobie Internetu – perspektywa niemiecka	275
<i>Magdalena Okułowicz-Kierczak</i> Prawne i kryminologiczne aspekty przestępczości narkotykowej w Hiszpanii	288
<i>Lorenzo Picarella</i> Organized cybercrime and the UNTOC definition of organized crime: new challenges for an old problem	303
<i>Rafael Studer</i> The presumption of harmlessness: a Swiss perspective on an international problem	314
III. Kryminologia wobec aktualnych problemów polskiego społeczeństwa	327
<i>Oliwia Czaplińska</i> Historia dopuszczalności zabiegu aborcji w Polsce i jej współczesne problemy	329
<i>Maciej Duda</i> Wandalizm zabytkowych cmentarzy. Aspekty prawnokarne i kryminologiczne	339
<i>Michał Dziedzic</i> Praktyczne aspekty badań nad przestępczością gospodarczą	351
<i>Mateusz Gąsowski</i> Wybrane aspekty fenomenu przestępczości narkotykowej wśród ludzi młodych w świetle wyników badań własnych	363
<i>Emilia Jurgielewicz-Delegacz</i> Miejsca wypadków drogowych i ich skutki w świetle analizy statystyk policyjnych	377
<i>Agnieszka Kilińska-Pękacz</i> Kobieta jako sprawczyni zabójstwa w ujęciu kryminologicznym	410

<i>Karol Konaszewski</i> Zapobieganie przestępczości i zachowaniom ryzykownym: <i>resilience</i> – wybrane zagadnienia z perspektywy kryminologii i pedagogiki	432
<i>Anita Kubanek</i> Kryminologiczna perspektywa stosowania przez funkcjonariuszy Policji środków przymusu bezpośredniego ze szczególnym uwzględnieniem paralizatora	447
<i>Adriana Kuligowska</i> Zgwałcenie osoby najbliższej – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne. Studium przypadku	460
<i>Michał Ławrenow</i> Przestępczość cudzoziemców w Polsce na tle kryzysu imigracyjnego w Europie	476
<i>Ewelina Dagmara Mogielnicka</i> Przestępstwo znęcania się nad zwierzętami w świetle wyników badań empirycznych	489
<i>Piotr Mroczo</i> Wykluczenie społeczne osób z chorobą Alzheimera	503
<i>Teofil Pietroń</i> Przeciwdziałanie praniu brudnych pieniędzy w sektorze prywatnym w XXI wieku	514
<i>Katarzyna Staciwa</i> Nowe formy przestępczości przeciwko dzieciom. Seksualne zmuszanie i wymuszenie online	525
<i>Nathalie Sułkowska</i> Zaburzenie psychiczne a przestępczość – nowe wyzwanie dla kryminologów w czasach świadomości higieny zdrowia psychicznego. Zabójstwo Pawła Adamowicza jako przykład utrwalania stereotypu zabójcy-szałańca	541
<i>Justyna Włodarczyk-Madejska</i> Przestępca na emeryturze. Wstępne wyniki badania akt spraw sądowych	551

Marzena Zieziula

Przestępstwo fałszowania pieniędzy – wybrane aspekty karno-prawne i kryminologiczne	564
--	-----

IV. Skazani i funkcjonariusze Służby Więziennej jako szczególnie przedmiot badań kryminologicznych	575
---	------------

Krzysztof Gasiński

Stygmat recydywy – czy nadal i w każdym przypadku?	577
--	-----

Justyna Jasiak-Fik

Stosowanie środków wychowawczych i poprawczych wobec nieletnich na przykładzie województwa śląskiego i Polski – prezentacja wyników badań (lata 1985–1998 i 2008–2016)	588
---	-----

Joanna Klimczak

Karać najsurowiej – czyli jak? Kara dożywotniego pozbawienia wolności w Polsce	604
---	-----

Konrad Kulawik

Agnieszka Nowogrodzka

Prowadzenie oddziaływań resocjalizacyjnych – perspektywa funkcjonariuszy Służby Więziennej	615
---	-----

Agnieszka Nowogrodzka

Konrad Kulawik

Resilience – zasoby osobiste funkcjonariuszy Służby Więziennej	630
---	-----

Agnieszka Urszula Romanowska

Patologiczne zachowania więźniów w jednostkach penitencjarnych	644
---	-----

Paulina Sidor-Borek

Wpływ kary pozbawienia wolności na funkcjonowanie kobiet i mężczyzn	661
--	-----

Patryk Zieliński

Działalność Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur na rzecz osób pozbawionych wolności	673
--	-----

V. Wyzwania i bariery metodologiczne w toku badań kryminologicznych	687
<i>Karolina Kamińska-Surówka</i>	
Możliwości i ograniczenia w zakresie prowadzenia badań kryminologicznych na przykładzie przestępstw seksualnych	689
<i>Justyna Omeljaniuk</i>	
Trudności w prowadzeniu badań kryminologicznych przez młodych naukowców	701
<i>Michał Powszedniak</i>	
Problemy metodologiczne związane z opisem przestępczości motywowanej nienawiścią	715
<i>Dominik Wzorek</i>	
Jak mierzyć aktywność przestępczą? Metodologiczne aspekty opisu trajektorii przestępczych	726
VI. Varia	741
<i>Maciej Długosz</i>	
Zarzut odwoławczy obrazy przepisów postępowania karnego (art. 438 pkt 2 k.p.k.) – analiza praktyczna i doktrynalna	743
<i>Katarzyna Jagodzińska</i>	
Natura czy wychowanie? Wpływ genów i środowiska na kształtowanie umysłu przestępcy	755
<i>Agata Szewczyk</i>	
Wymagania stawiane kandydatom na biegłych sądowych w świetle rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 2005 r. – uwagi <i>de lege lata</i> i <i>de lege ferenda</i>	768
<i>Krzysztof Worek</i>	
Criminogenic effects of ‘pathostreaming’ in light of Albert Bandura’s Social Learning Theory	783

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

EKPC	– Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2021 r. poz. 408 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2021 r. poz. 53 ze zm.)
k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 735)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.)
u.ś.p.b.	– ustawa z 24.05.2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 2418)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana; Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)

2. Czasopisma i publikatory

Dz.Urz. KGP	– Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji
Dz.Urz. UE L	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, seria L
OSA	– Orzecznictwo Sądów Administracyjnych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OSNK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Woj- skowa
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNwSK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Kar- nych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PiP	– Państwo i Prawo
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

3. Inne skróty

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny

Słowo wstępne od redaktorów

Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów (OFMK) to cykliczne wydarzenie naukowe, które po raz pierwszy zorganizowano w 2016 r.¹ Pomysłodawcą tego rodzaju spotkań, wpisujących się już na stałe w naukowy harmonogram kryminologów zarówno z kraju, jak i ze świata, jest prof. dr hab. dr h. c. Emil W. Pływaczewski², który dostrzegł palącą potrzebę zainicjowania w Polsce regularnych spotkań naukowych, stwarzających możliwość wymiany doświadczeń i omawiania wyników badań młodych naukowców, ekspertów oraz praktyków zainteresowanych i zawodowo związanych z kryminologią. W rezultacie powołał do życia Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów, czyniąc z tej inicjatywy miejsce merytorycznej wymiany informacji i prezentowania osiągnięć naukowych z zakresu badań nad przestępczością i patologiami społecznymi.

W organizacji OFMK od samego początku biorą udział prof. dr hab. Ewa M. Guzik-Makaruk, prof. dr hab. Katarzyna Laskowska i dr hab. Wojciech Filipkowski, prof. UwB – jako komitet naukowy konferencji, dr Diana Dajnowicz-Piesiecka i dr Emilia Jurgielewicz-Delegacz – jako koordyna-

¹ W dniach 19–20.05.2016 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku odbyło się I Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów pod hasłem „Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych”. Druga edycja OFMK miała miejsce 10–11.05.2018 r., a jej temat przewodni brzmiał: „Przestępczość XXI wieku – szanse i wyzwania dla kryminologii”. Więcej o konferencjach można przeczytać w: D. Dajnowicz, E. Jurgielewicz-Delegacz, *Sprawozdanie z I Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów, Białystok, 19–20 maja 2016 r.*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. Stanisława Batawii” 2016/23, s. 143–147, a także D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz, *Sprawozdanie z II Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów, Białystok, 10–11 maja 2018 r.*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. Stanisława Batawii” 2018/25, s. 231–237.

² Kierownik Katedry Prawa Karnego i Kryminologii na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku i Dyrektor Międzynarodowego Centrum Badań i Ekspertyz Kryminologicznych.

torki oraz mgr Aleksandra Stachelska – jako sekretarz. Dzięki współpracy członków Białostockiej Szkoły Kryminologii³ od kilku lat kryminologiczne środowisko naukowe ma możliwość prowadzić kilkunastu dyskusje o współczesnych wyzwaniach i potrzebach badawczych w obszarze kryminologii oraz innych nauk z nią powiązanych.

Trud organizacji Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów podjęto także w 2020 r. Czas ten był zdominowany przez pandemię COVID-19, przez co stanowił wyzwanie dla organizacji życia społecznego oraz szkolnictwa wyższego. Pandemia zdeorganizowała codzienność ludzi na całym świecie, wywołując przy tym takie emocje jak strach, dezorientacja, zniecierpliwienie czy tęsknota za normalnym życiem.

Dzięki ciągłemu monitorowaniu skali zagrożenia koronawirusem w Polsce, uwzględnieniu wszelkich możliwych środków ostrożności oraz zachowaniu zasad bezpieczeństwa higieniczno-sanitarnego, III edycja Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów odbyła się w Białymstoku w dniach 23–25.09.2020 r. pod hasłem „Badania kryminologiczne a praktyka – perspektywa krajowa i międzynarodowa”. Dotychczasowym miejscem obrad były pomieszczenia audytoryjne Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, jednak ze względu na obostrzenia sanitarne trzecia edycja konferencji została zorganizowana w Hotelu Podlasie w Białymstoku⁴.

Wydarzenie było inne niż wcześniejsze OFMK nie tylko ze względu na pandemiczne okoliczności. III edycja Forum pokazała, że przedmiotowa konferencja cieszy się coraz większą renomą w polskim i międzynarodowym środowisku naukowym oraz w przestrzeni pozaakademickiej, a także utrwaliła się już w tradycji badaczy z obszaru nauki kryminologii. Wyrazem uznania inicjatywy naukowej, jaką jest Ogólnopolskie Forum Młodych

³ Zob. więcej: W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, *Teoria i praktyka – inicjatywy i prace badawcze Białostockiej Szkoły Kryminologii*, PiP 2019/3, s. 96–116; E.W. Pływaczewski, W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, *The Białystok School of Criminology (BSC), „The Criminologist”* 2019/2 (44), s. 48–49.

⁴ III OFMK było jedną z ośmiu rekomendowanych przez Amerykańskie Stowarzyszenie Kryminologii konferencji naukowych, o których informacje opublikowano na łamach pisma „The Criminologist”. Co więcej, spośród wszystkich tych konferencji Forum było jedyną inicjatywą, którą udało się zorganizować w tradycyjnej, stacjonarnej postaci. Zob.: *Criminology meetings and conferences*, „The Criminologist” 2020/1 (45), s. 41.

Kryminologów, było objęcie jej trzeciej edycji zaszczytnym wyróżnieniem w postaci Honorowego Patronatu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy⁵. Była to pierwsza konferencja objęta honorowym patronatem Prezydenta RP na Uniwersytecie w Białymstoku⁶.

Konferencja i podejmowane podczas niej naukowe, a jednocześnie doniosłe społecznie zagadnienia zostały docenione również przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego – konferencję dofinansowano bowiem z programu „Dokonała Nauka” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, wspierającego jednostki organizacyjne działające na rzecz upowszechniania nauki w realizacji projektów mających na celu prezentację osiągnięć naukowych, w tym najnowszych wyników badań naukowych lub prac rozwojowych, poprzez organizację konferencji naukowych oraz wydawanie monografii naukowych. Finansowego wsparcia udzieliło również Województwo Podlaskie w związku z promocją województwa podczas wydarzenia.

W konferencji uczestniczyło liczne grono naukowców z Polski, jak również z zagranicy. Zgłoszono 115 propozycji wystąpień z 40 krajowych oraz zagranicznych jednostek naukowych, z czego komitet naukowy wyłonił 70 propozycji referatów⁷. Część z nich stanowiła punkt wyjścia dla pogłębienia i rozbudowania rozważań podjętych podczas Forum, które zostały utrwalone w postaci rozdziałów niniejszej monografii pt. „Badania kryminologiczne a praktyka – perspektywa krajowa i międzynarodowa. Criminological research and practice – national and international perspective”.

Wypada w tym miejscu przypomnieć, że obie wcześniejsze edycje Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów również wieńczyły opracowania

⁵ Z tej okazji Profesor E.W. Pływaczewski otrzymał Dyplom Patronatu Honorowego Prezydenta RP, w którym wyrażono przekonanie, że III Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów przyczyni się do skutecznego zwalczania przestępczości, a także umocni potencjał i autorytet nauki polskiej w przestrzeni międzynarodowej. Dokument został opublikowany przez organizatorów konferencji na stronie mediów społecznościowych: <https://www.facebook.com/mlodzikryminolodzy/photos/a.794792903997905/2141295609347621/> (dostęp: 1.03.2021 r.).

⁶ Wykaz Honorowych Patronatów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/patronaty/rok-2020/art,5,maj-2020-r.html> (dostęp: 15.01.2021 r.).

⁷ Początkowo III OFMK zaplanowano na dni 13–15.05.2020 r. Zgłoszenie uczestnictwa przesłało wówczas ponad 150 osób, z czego co trzecie pochodziło od naukowców zagranicznych. Pandemia uniemożliwiła jednak organizację wydarzenia w pierwotnie planowanym terminie, jednocześnie wstrzymując możliwość przyjazdu wielu uczestnikom spoza Polski.

składające się z artykułów powstałych na podstawie prelekcji zaprezentowanych podczas konferencji. Pierwsza publikacja z cyklu OFMK, zatytułowana „Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych” opublikowana została w 2017 r.⁸, zaś druga, pt. „Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii” ukazała się w 2019 r.⁹

W oddawanej w Państwa ręce publikacji tym razem znajdują się artykuły naukowe autorstwa uczestników III edycji Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów. Celem powstania niniejszej książki było poszerzenie wiedzy naukowej dotyczącej praktycznych aspektów prowadzenia badań kryminologicznych z perspektywy krajowej i międzynarodowej. Dlatego wśród Autorów znaleźli się naukowcy z Polski oraz zagranicą, a mianowicie z Niemiec (Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą), Szwajcarii (Uniwersytet w Bernie), Włoch (Uniwersytet w Mediolanie), a także z Austrii (Uniwersytet w Wiedniu, Academic Council of the United Nations System).

Artykuły opublikowane w monografii prezentują wyniki badań, które miały charakter interdyscyplinarny, bowiem uwzględniają różne perspektywy, w tym: prawną, socjologiczną, historyczną, psychologiczną, pedagogiczną, medyczną. Wśród zagadnień poruszonych przez Autorów rozdziałów niniejszego opracowania znalazły się m.in.: diagnoza przestępczości w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyki poszczególnych kategorii przestępstw i ich sprawców, przestępczość nieletnich, instytucja recydywy, problematyka narkomanii, alkoholizmu oraz nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży, patologie społeczne. Niektóre z tekstów dotyczą obecnych w przestrzeni społecznej zjawisk oraz zachowań wywołujących dynamiczne, nieraz skrajnie odmienne dyskusje i opinie, takich jak np. LGBT czy mniejszości narodowe.

⁸ E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka (red.), *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, Warszawa 2017, s. 304.

⁹ E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Warszawa 2019, ss. 556.

Artykuły zostały przygotowane zarówno przez młodych kryminologów, jak i badaczy o uznanym dorobku naukowym z zakresu nauk penalnych. Należy wskazać, że eksperci z obszaru kryminologii i prawa karnego po raz pierwszy w historii OFMK uświetnili tę konferencję swoimi wystąpieniami w specjalnym, inauguracyjnym obrady konferencyjne panelu, którego przewodni temat brzmiał: „Current Problems of the Penal Law and Criminology. Aktualne Problemy Prawa Karnego i Kryminologii”. Panel ekspercki stanowił wyraz uznania wobec imponującego dorobku naukowych autorytetów młodych kryminologów. Wśród uczestników Forum było bowiem wielu młodych naukowców, którzy zgłosili swój udział w konferencji nie tylko w celu zaprezentowania własnych osiągnięć naukowych, ale przede wszystkim by uczyć się i inspirować najlepszymi polskimi i zagranicznymi ekspertami w zakresie nauki kryminologii. Nazwa panelu eksperckiego stanowiła nawiązanie do serii książek „Current Problems of the Penal Law and Criminology. Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie” zapoczątkowanej w 1998 r. przez prof. dr. hab. dr. h.c. Emila W. Pływaczewskiego¹⁰. Ostatni, dziewiąty tom serii, wydany w 2019 r. pod redakcją naukową Profesora E.W. Pływaczewskiego oraz Profesor E.M. Guzik-Makaruk, stanowi zbiór artykułów naukowych z zakresu prawa karnego oraz kryminologii autorstwa kryminologów o dorobku uznanym w międzynarodowym środowisku naukowym pochodzących z jednostek naukowych z Australii, Austrii, Białorusi, Chin, Czech, Grecji, Japonii, Portugalii, Polski, Niemiec, Rosji, RPA, Słowacji, Turcji, USA, Wielkiej Brytanii, Finlandii, Ukrainy i Holandii¹¹.

Jako redaktorzy naukowci przedkładanej Państwu publikacji mamy nadzieję, że będzie ona stanowić nowatorski wkład w rozwój i popularyzowanie wiedzy z zakresu kryminologii, prawa karnego, socjologii, pedagogiki, a także innych nauk pokrewnych i funkcjonalnie związanych z problematyką przestępczości oraz patologii społecznych. Na podkreślenie zasługuje to, że opracowanie jest przykładem międzypokoleniowej współpracy naukowej,

¹⁰ E.W. Pływaczewski (red.), *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii. Current Problems of the Penal Law and Criminology. Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie*, Białystok 1998, s. 622 jako kontynuacja książki pod redakcją P. Hofmańskiego, *Z problematyki prawa karnego*, Białystok 1994, s. 262.

¹¹ E.W. Pływaczewski, E.M. Guzik-Makaruk (red.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology. Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie*, Warszawa 2019, s. 940.

ponieważ powstało dzięki młodym naukowcom oraz badaczom reprezentującym bardziej doświadczone pokolenie kryminologów i karnistów.

W tym miejscu pragniemy podziękować Naszemu Przyjacielowi, Panu Profesorowi Bogusławowi Sygitowi, który zgodził się zrecenzować prace opublikowane w niniejszym tomie. Jego cenne rady i wskazówki przyczyniły się do wzmocnienia merytorycznego poziomu przygotowanej monografii.

Emil W. Pływaczewski
Diana Dajnowicz-Piesiecka
Emilia Jurgielewicz-Delegacz

**I. AKTUALNE PROBLEMY PRAWA
KARNEGO I KRYMINOLOGII.
CURRENT PROBLEMS OF THE PENAL LAW
AND CRIMINOLOGY**

Katarzyna Laskowska

HISTORYCZNE I WSPÓŁCZESNE PROBLEMY KRYMINOLOGII W ROSJI

1. Wprowadzenie

Rosja to państwo bardzo zróżnicowane kulturowo, narodowościowo, religijnie i geograficznie, mające złożoną historię i podlegające wieloletnim trudnym reformom i przemianom, w tym sprzyjającym rozwojowi przestępczości. W takich warunkach rzetelne badanie zjawiska przestępczości jest niezwykle trudne.

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie procesu ewolucji kryminologii w Rosji, jej współczesnych problemów i wyzwań przed nią stojących, a także opisanie doświadczeń związanych z prowadzeniem badań kryminologicznych w tym kraju autorki niniejszego tekstu.

2. Problemy kryminologii w Rosji w ujęciu historycznym

Analizy rosyjskich opracowań naukowych pozwalają stwierdzić, że w kryminologia w Rosji kształtowała się etapowo. Jej rozwój odbywał się w następujących okresach: koniec XIX w. – 1917 r., lata 1920–1930, koniec lat 50. – koniec lat 80. i początek lat 90. – współczesność¹.

¹ Ю.М. Антонян, Криминология, Москва 2012, s. 47.

2.1. Koniec XIX w. – 1917 r.

Trzeba podkreślić, że przez lata kryminologia w Rosji nie była samodzielną, autonomiczną nauką. Dlatego, najczęściej wyniki jej badań przedstawiano w związku z analizą prawa karnego i zjawisk społecznych. Najczęściej funkcjonowała zatem w ramach prawa lub socjologii².

Można wręcz stwierdzić, że kryminologia w Rosji powstała w następstwie kryzysu klasycznej szkoły prawa karnego. Jej zwolennikom zarzucano prowadzenie badań wyłącznie o charakterze dogmatycznym, bez wskazywania relacji między środowiskiem społecznym a przestępczością. W wyniku tej krytyki w nauce pojawiło się nowe podejście do badania przestępczości. Zaprezentował je K.F. German na posiedzeniu Akademii Nauk w 1823 r. Wygłosił on wykład dotyczący analizy dynamiki samobójstw i zabójstw w Rosji w latach 1819–1820³, przedstawiając w ten sposób poglądy nowej szkoły – socjologicznej szkoły prawa.

Jej przedrewolucyjni badacze, tj. M. Gernet, P. Lubińskij, M. Czubińskij, I. Fojnickij, prowadzili badania głównie w ramach katedr uniwersyteckich, gdyż organizacyjnej i programowej bazy służącej zgłębianiu problemów przestępczości wówczas nie było⁴. Do badania przestępczości stosowali głównie metody statystyczne⁵. Z kolei przedstawiciele lewego skrzydła socjologicznej szkoły prawa, tj. M.N. Gernet, M.M. Isajew, N.N. Polańskij, poszukiwali nowych metod poznawania zjawiska w celu zbadania relacji, przyczyn oraz korelacji między przestępczością i społeczeństwem. Uważali, że przestępczość ukazuje stan społeczeństwa⁶. W swych opracowaniach wskazywali m.in. na trudną sytuację materialną części społeczeństwa jako na przyczynę przestępczości. Podkreślali mankamenty ekonomicznych i politycznych stosunków panujących w państwie⁷.

² Е.В. Серегина, Е.Н. Москалева, Криминология, Москва 2018, s. 31.

³ С.И. Курганов, Криминология, Москва 2010, s. 29.

⁴ В.Н. Кудрявцев, Лекции по криминологии, Москва 2017, s. 33.

⁵ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология, Москва 2011, s. 14–15.

⁶ В.Е. Эминов, Криминология, Москва 2014, s. 24.

⁷ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 15.

Oprócz kierunku socjologicznego w Rosji rozwijał się też nurt antropologiczny. Jego przedstawiciel – D.A. Dril. – w swoich badaniach zwracał szczególną uwagę na indywidualne motywy dokonywania przestępstw. Jego zdaniem, źródła przestępczości tkwiły w czynnikach zarówno indywidualnych (jednostkowych), jak i społecznych. Wskazywał na wpływ drugich na pierwsze⁸.

W 1918 r. utworzono w Centralnym Zarządzie Statystycznym Oddział statystyki moralnej (tj. zawierającej jawne, choć tylko w pewnym zakresie informacje) gromadzący dane o przestępczości i patologiach społecznych (alkoholizm, prostytutka, samobójstwa). Stał się on bazą do prowadzenia badań naukowych nad przestępczością⁹. Zaczęto tworzyć podstawy kryminologii radzieckiej, odrzucającej „stary świat”¹⁰.

2.2. Lata 1920–1930

Jako że od początku lat 20. XX wieku badaniem przestępczości zajmowali się zarówno funkcjonariusze milicji, urzędnicy, jak i pracownicy naukowcy, powstał więc pomysł stworzenia struktur zajmujących się profesjonalnie analizami kryminologicznymi, zwanych gabinetami kryminologicznymi¹¹. W kolejnych latach powstały takie w Leningradzie, Moskwie, Saratowie i Rostowie nad Donem. Następnie w 1925 r. utworzono przy Narodowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych RSFSR Państwowy Instytut do Badania Przestępczości i Przestępcy. W jego strukturze funkcjonowały cztery sekcje: społeczno-ekonomiczna, penitencjarna, biopsychologiczna i kryminalistyczna¹². Radzieccy ideologowie podkreślali, że socjalizm w żadnym zakresie nie sprzyja rozwojowi przestępczości, a zjawisko to stanowi przeżytki dawnego ustroju¹³. Natomiast kryminolodzy, w ramach prowadzonych badań, niejednokrotnie wskazywali na błędne decyzje rządzących dotyczące reakcji wobec przestępczości¹⁴. W związku z tym w 1931 r. zlikwidowano ww. insty-

⁸ В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов, Криминология, Москва 2010, s. 46–47.

⁹ В.Н. Кудрявцев, Лекции..., s. 33.

¹⁰ С.И. Курганов, Криминология, Москва 2010, s. 30.

¹¹ В.Е. Эминов, Криминология..., s. 25.

¹² М.П. Клейменов, Криминология, Москва 2009, s. 42.

¹³ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 16.

¹⁴ М.П. Клейменов, Криминология..., s. 42.

tut, zaprzestano publikowania danych statystycznych (w tym dotyczących liczb przestępstw zarejestrowanych i liczb skazanych)¹⁵, a w 1935 r. całkowicie zamknięto dostęp do i tak fragmentarycznych danych. Informacje te zostały utajnione. Zakazano prowadzenia badań w zakresie analiz stanu przestępczości, uznając je za zbędne¹⁶. Władze uważały, że kryminolodzy przeszkadzają im w rządzeniu państwem¹⁷. Tym samym, rozwój kryminologii został zahamowany, a wielu jej badaczy represjonowano. W celu jej zdyskredytowania nazywano ją „pseudonauką”, „służącą burżuazji”, „sprzedającą dziewczyną kapitalizmu”. Stalin określił ją „szarlatanerią”¹⁸.

2.3. Koniec lat 50. – koniec lat 80.

Odrodzenie kryminologii nastąpiło pod koniec lat 50. Związane było z głoszoną ideologią, zgodnie z którą socjalizm nie powoduje przestępczości, a jego wyższa forma – komunizm – całkowicie wyeliminuje to zjawisko z życia społecznego¹⁹. Dominował więc pogląd, że socjalizm nie jest źródłem przestępczości, a przestępczość zaniknie w komunizmie. Należy podkreślić, że owo odrodzenie kryminologii nie było przypadkowe. Nastąpiło bowiem wraz ze wzrostem przestępczości²⁰, który zmusił rządzących do poszukiwania sposobów oddziaływania na nią. W 1963 r. w kraju utworzono Wszechzwiązkowy Instytut do Badań Przyczyn Przestępczości i Opracowania Sposobów Przeciwdziałania Przestępczości (zmieniony później na Wszechzwiązkowy Naukowo-Badawczy Instytut Problemów Poprawy Praworządności i Porządku Prawnego), dzięki czemu kryminologia uzyskała status samodzielnej nauki²¹. Doceniając jej znaczenie, w 1964 r. stała się przedmiotem wykładanym na wszystkich wydziałach prawa²², a w 1966 r. ukazał się pierwszy podręcznik do nauczania kryminologii. Zaczęto dostrzegać, że może ona badać politykę karną, tworzyć podstawy prawa i praktyki

¹⁵ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 17.

¹⁶ Е.В. Серегина, Е.Н. Москалева, Криминология..., s. 31.

¹⁷ М.П. Клейменов, Криминология..., s. 42.

¹⁸ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 16.

¹⁹ Е.В. Серегина, Е.Н. Москалева, Криминология..., s. 31.

²⁰ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 17.

²¹ Е.В. Серегина, Е.Н. Москалева, Криминология..., s. 31.

²² И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 17.

zwalczania przestępczości²³, czyli może być wykorzystywana szerzej niż tylko do badania statystyki kryminalnej²⁴.

Należy zauważyć, że w latach 1960–1970 badano przestępczość jako „produkt” społeczeństwa, poszukując ogólnospołecznych sposobów przeciwdziałania przestępczości, a w latach 80. badano poszczególne kategorie przestępczości, poszukując przyczyn rozwoju zjawiska²⁵.

3. Problemy kryminologii we współczesnej Rosji

Od początku lat 90. zaczął się nowy, intensywny etap w historii rozwoju kryminologii w Rosji. Z powodu pojawiających się nowych przestępstw i przyczyn ich dokonywania, upadku starych źródeł przestępczości, nauka ta musiała przemodelować swoje podejście do analiz przestępczości i do metodologii jej badań²⁶.

W 1991 r. powstało Rosyjskie Stowarzyszenie Kryminologiczne działające w 50 podmiotach kraju. Jego członkowie do dziś prowadzą badania dotyczące zmian ilościowych i jakościowych przestępczości, proponują rozwiązania prawne, są ekspertami i konsultantami wielu organów²⁷. Szczególny nacisk kładą na prowadzenie badań dotyczących cech sprawców i przyczyn popełniania przestępstw²⁸.

Współczesne bazy organizacyjne prowadzenia badań kryminologicznych, w szczególności, stanowią: Naukowo-badawczy Instytut Problemów Wzmoczenia Praworządności przy Prokuraturze Generalnej Federacji Rosyjskiej, Instytut Państwa i Prawa Rosyjskiej Akademii Nauk, Ogólnorosyjski Naukowo-Badawczy Instytut MSW Rosji, Naukowo-Badawczy Instytut Federalnej Służby Wykonywania Kar²⁹.

²³ В.Е. Эминов, Криминология, Москва 2014, s. 26.

²⁴ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 16.

²⁵ А.И. Долгова, Учения о преступности и криминология [w:] А.И. Долгова (red.), Криминология, Москва 2010, s. 45.

²⁶ С.И. Курганов, Криминология..., s. 32.

²⁷ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 18–19.

²⁸ В.Е. Эминов, Криминология..., s. 26.

²⁹ Е.В. Серегина, Е.Н. Москалева, Криминология..., s. 31.

Ponadto, w obiegu jest wiele podręczników, najczęściej o dosyć klasycznej budowie i zawartości (autorstwa np. A.I. Dołgowej, W.W. Łuniejewa, W.N. Kudriawcewa i W.J. Eminowa, J.M. Antonjana). Ukazują się też inne, z nowszym, bardziej krytycznym spojrzeniem na naukę kryminologii, analizy stanu i przyczyny przestępczości (autorstwa J.I. Gilinskiego, D.A. Szestakowa, G.F. Chochriakowa)³⁰. Kryminologia wykładana jest na wszystkich uniwersytetach i resortowych uczelniach³¹.

Obecnie nauka ta zyskuje na wartości i ważności, choć, jak wspomniano, losy kryminologii były złożone. Na początku w ogóle jej nie uznawano, potem nazywano nienauką, określano jako nieprzydatną, a obecnie przypisuje się jej rolę jednej z podstaw praktyki przeciwdziałania przestępczości i tworzenia prawa karnego³². Trzeba zauważyć też, że wraz z upływem czasu, kryminologia „uwolniła się od dogmatycznego, normatywnego podejścia do badanych zjawisk i procesów, które nieświadomie nakładało na nią prawo karne”³³. Jako nauka będąca na styku nauk społecznych i prawnych, nie powinna być uznawana wyłącznie za naukę socjologii lub prawa. Dlatego, współcześnie jest nauką interdyscyplinarną wykorzystującą osiągnięcia innych dziedzin nauk³⁴. Stale się rozwija. Pojawiają się jej nowe dziedziny: kryminologia rodziny, kryminologia polityczna, kryminologia ekonomiczna, kryminologia środków masowej komunikacji³⁵. Współcześnie kryminolodzy przyznają, że podlegali nieraz naciskom ze strony władzy. Obecnie nie chcą powtarzać starych błędów³⁶.

Należy jednak zaznaczyć, że prowadzenie badań kryminologicznych we współczesnej Rosji nadal nie jest proste. Przed nauką kryminologii stoi wiele wyzwań.

Jedno z nich dotyczy badania fenomenu przestępczości. Wyzwanie stanowi dostęp do danych statystycznych. Tak jak dawniej, nadal w tym kraju wy-

³⁰ Zob.: В.В. Лунеев, Криминология, Москва 2013, s. 72.

³¹ Е.В. Серегина, Е.Н. Москалева, Криминология..., s. 31.

³² Е.В. Серегина, Е.Н. Москалева, Криминология..., s. 31–32.

³³ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., с. 14.

³⁴ И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков, Криминология..., s. 19.

³⁵ Д.А. Шестаков, Теория и история криминологии и права. Криминологические заметки разных лет, Российский криминологический взгляд 2011/2, s. 154–162.

³⁶ Ю.М. Антонян, Криминология..., s. 61.

stępują problemy z ich pozyskiwaniem. Wprawdzie co roku MSW Federacji Rosyjskiej publikuje na stronie internetowej informacje dotyczące stanu przestępczości w tym kraju³⁷, jednakże są one bardzo wybiórcze. Nie zawierają np. liczby przestępstw stwierdzonych według wszystkich artykułów kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej z 1996 r. Trzeba podkreślić, że nawet po skutecznym, z innych źródeł, pozyskaniu dostępu do takich danych za poprzednie lata (tak jak udało się to autorce niniejszego opracowania)³⁸, wyłania się kolejny problem – problem ich wiarygodności. Bo czy jest możliwe, by w kraju ok. 140-milionowym przestępczość była na poziomie ok. 2 mln. rocznie? Zdecydowanie – nie. Brak wiarygodności informacji statystycznych utrudnia więc ich interpretację. Rzetelne przedstawienie problemów przestępczości utrudniają więc wątpliwości co do wartości, zupełności i realności gromadzonych danych. W związku z tym, kryminolodzy wyprowadzając wnioski, muszą zachować krytycyzm. Muszą zakładać, że operują niewiarygodnymi danymi, na podstawie których wyprowadzą nieprawdziwe wnioski. Należy przy tym zauważyć, że w Rosji niektóre dane z zakresu przestępczości stały się ogólnodostępne, dzięki zamieszczaniu ich (aczkolwiek nieraz w ograniczonym zakresie) na stronach internetowych innych rosyjskich organów państwowych (Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej, Federalna Służba Statystyki Państwowej oraz Federalna Służba Wykonywania Kar).

Wyniki uzyskane metodą statystyczną więc trzeba weryfikować innymi. W Rosji często publikowane są wyniki badań ankietowych i wywiady dotyczące oceny przez funkcjonariuszy organów państwowych i społeczeństwo stanu przestępczości oraz poczucia zagrożenia nią. Prezentowane są też wyniki badań aktowych. Jednakże, ze względu na rozległość terytorialną kraju, znaczne jego zróżnicowanie społeczne i ekonomiczne, specyfikę różnych narodowości, często badania te i ich rezultaty mają charakter wybiórczy, częściowy, nieukazujący całościowego obrazu zjawiska. Stąd też niejednokrotnie rosyjskie publikacje kryminologiczne są czysto teoretyczne, zawierają dużo teorii i odniesień do krajów zachodnich, które nie przystają często do realiów rosyjskich. Mało w nich prezentacji informacji o charakterze

³⁷ Состояние преступности в России за январь – декабрь ... года, <https://xn--b1aew.xn--p1ai/reports> (dostęp: 30.10.2020 r.).

³⁸ Znalazła je w opracowaniu: А.И. Чучаев (ред.), Уголовный кодекс Российской Федерации, Москва 2019, s. 1534. Dane są zawarte przy omówieniu poszczególnych kategorii przestępstw.

praktycznym. Wyzwaniem jest zatem rzetelny opis, ocena stanu i tendencji rozwoju przestępczości.

Kolejne wyzwania dotyczą badania przyczyn przestępczości w Rosji. Wprawdzie w podręcznikach do kryminologii badacze wskazują na różne grupy czynników determinujących rozwój tego zjawiska, na okoliczności mu sprzyjające, na motywy sprawców poszczególnych przestępstw. Jednakże, często owe wywody stanowią ogólne odniesienia do doktryn kryminologicznych objaśniających etiologię przestępczości, bez wskazania jego genezy w warunkach rosyjskiego społeczeństwa i państwa. Nieraz są to rozważania oderwane od realiów tego kraju. Należy zauważyć, że analizy danych statystycznych wskazują na występowanie od 2007 r. trendu spadkowego przestępczości w Rosji, z wieloletniego poziomu ok. 3–3,5 mln przestępstw rocznie, do obecnego – poniżej 2 mln. Zasadniczo, jest to bardzo dobra wiadomość, ale racjonalny kryminolog stawia pytania: co spowodowało taką tendencję?, co właściwie zmieniło się w tym kraju na lepsze w tym czasie? W odpowiedzi należy stwierdzić, że korzystnych zmian było niewiele. Czy stanowione jest więc skuteczniejsze prawo? W odpowiedzi należy stwierdzić, że uchwalane prawo jest wyłącznie coraz bardziej surowe i kazuistyczne. Czy wzrosła efektywność organów ścigania? Poza przemianowaniem milicji w policję społeczeństwo nie odczuło zwiększonego pozytywnego oddziaływania ze strony tego organu. Jak można zatem badać etiologię przestępczości w takich warunkach? Otóż, wobec widocznej statystycznie tendencji spadkowej niektórzy kryminolodzy udowadniają, że owa sytuacja jest wynikiem lepszej sytuacji ekonomicznej i większej skuteczności prawa oraz organów ścigania. Dlatego trzeba być odważnym kryminologiem, by prawdziwie napisać o niskim poziomie życia znacznej części społeczeństwa, nieracjonalności zaostrzania prawa wobec spadku przestępczości, czy korupcjogenności policji i jej powiązaniach z światem przestępczym. Trzeba być racjonalistą i w pewnym sensie opozycjonistą. Wyzwaniem jest racjonalna ocena sytuacji w społeczeństwie i państwie oraz w przestępczości.

Kolejne wyzwanie dotyczy badania zapobiegania przestępczości. W tym miejscu analizy nasuwa się pytanie: w jaki sposób skutecznie można zapobiegać zjawisku, które nie jest w pełni rozpoznane, a jego rzeczywiste przyczyny są trudne do ustalenia i w dalszej kolejności niełatwe do usunięcia z życia społeczeństwa? Jak ten proces powinni badać kryminolodzy? Jak

wspomniano, wyzwaniem dla rosyjskich badaczy jest uzyskanie dostępu do pełnych danych statystycznych o przestępczości. Następny problem stanowi ustalenie relacji zjawisk przestępczych i patologicznych ze sferą społeczno-ekonomiczno-polityczną, prognozowanie rozwoju negatywnych zjawisk, opracowanie sposobów przeciwdziałania przestępczości, a także analiza ich skuteczności. Kolejnym wyzwaniem jest więc opracowanie nowego modelu wychowywania społeczeństwa, edukowanie go w duchu poszanowania prawa i w kierunku skutecznego zniechęcania do popełniania przestępstw.

W tym miejscu opracowania zostaną przedstawione uwagi autorki, jako wieloletniego cudzoziemskiego badacza przestępczości w Federacji Rosyjskiej³⁹, na temat możliwości i trudności prowadzenia badań kryminologicznych w tym kraju.

Po pierwsze, w Rosji istnieje wiele uczelni i instytutów naukowych. W tym ogromnym kraju wielu badaczy prowadzi badania kryminologiczne. Znaczna część ich wyników jest publikowana w postaci artykułów i monografii. Niestety, niewiele z nich jest dostępnych dla ogółu. Ponadto, literatura, zarówno radziecka, jak i współczesna, jest mocno zideologizowana, co wymaga krytycznej analizy informacji. Za dostęp do niektórych publikacji i za możliwość skorzystania z nich nieraz wymagana jest też opłata.

Po drugie, trzeba stwierdzić, że w Rosji istnieje wiele bibliotek. Jednakże, by móc wejść do nich i skorzystać z księgozbiorów, trzeba uzyskać zgodę ich kierownictwa na piśmie. Wielokrotnie autorka musiała skorzystać z pomocy zaprzyjaźnionych rosyjskich kolegów kryminologów. Trzeba zaznaczyć, że nawet istnienie umowy o współpracy między uczelniami nie obejmuje bezpłatnego korzystania z biblioteki (nie chodzi o dostęp do darmowego xero, tylko o opłatę za możliwość korzystania z zasobów).

Po trzecie, publikacji w postaci podręczników do kryminologii w Rosji jest wiele. Autorka jest w posiadaniu ponad 20 takich publikacji. Często książki te mają głównie charakter dogmatyczny, zawierają dużo teorii i odniesień do

³⁹ Zob. np.: K. Laskowska, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006, s. 501; K. Laskowska, *Przestępczość w Rosji z perspektywy kryminologii i prawa karnego*, Białystok 2016, s. 525.

krajów zachodnich, które nie przystają do realiów rosyjskich. Mało w nich informacji o charakterze praktycznym.

Po czwarte, występują wspomniane problemy z dostępem i jakością pozyskanych danych statystycznych. Dlatego należy wyniki uzyskane jedną metodą weryfikować innymi.

Po piąte, występują trudności (z powodu np. niechęci do cudzoziemca, strachu przed ujawnieniem informacji, nieufności co do celu ich wykorzystania) dotyczące przeprowadzania wywiadów z rosyjskimi naukowcami i funkcjonariuszami służb. Dzięki pomocy lokalnych zaprzyjaźnionych naukowców można je jednak pokonać. Autorka niejednokrotnie z niej korzystała.

Poza wskazanymi problemami należy podkreślić występowanie łatwego dostępu do orzecznictwa sądowego i do aktów prawnych (bazy garant.ru, consultant.ru), korzystanie z których nie nastręcza trudności. W różnych opcjach korzystania z nich wymagana jest rejestracja lub opłata.

Należy zaznaczyć, że prowadząc badania w Rosji, trzeba umieć przekonywać tamtejszych badaczy o potrzebie analizowania prawa, poznawania przestępczości i kryminologii przez zagranicznych naukowców. Nie wszyscy rosyjscy kryminolodzy dostrzegali taką potrzebę, zwłaszcza na początku drogi badawczej autorki niniejszego opracowania. Obawiano się, że uzyskane dane zostaną w niegodny czy sensacyjny sposób wykorzystane w celu ośmieszenia Rosji, ukazania jej w złym świetle. Wobec autorki niejednokrotnie kierowano pytania o sens badania przestępczości innego kraju (tj. Rosji), o wyróżniki przestępczości rosyjskiej na tle polskiej (nie stwierdzano niczego szczególnego). Podejrzewano (często żartobliwym tonem) o szpiegostwo. Podziwiano wręcz odwagę autorki jako kobiety do zajmowania się badaniem przestępczości itd. Zatem, trzeba było być uczciwym co do swoich intencji, przekonywającym do celowości badań, koleżeńskim w relacjach z nieufnymi kolegami.

Podsumowując, należy stwierdzić, że kształtowanie się kryminologii w Rosji stanowiło złożony proces. Nauka ta przeżywała wzloty (możliwości prowadzenia badań) i upadki (zakaz prowadzenia badań). Nieraz wykorzystywana była na potrzeby ideologii i polityki, co źle wpływało na jej wiarygodność.

Współcześnie również napotyka na trudności, co potwierdzają doświadczenia autorki niniejszego tekstu.

Bibliografia

- Антонян Ю.М., Криминология, Москва 2012
Чучаев А.И. (ред.), Уголовный кодекс Российской Федерации, Москва 2019
Долгова А.И., Учения о преступности и криминология [w:] Криминология, red. А.И. Долгова, Москва 2010
Эминов В.Е., Криминология, Москва 2014
Клейменов М.П., Криминология, Москва 2009
Козаченко И.Я., Корсаков К.В., Криминология, Москва 2011
Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е., Криминология, Москва 2010
Кудрявцев В.Н., Лекции по криминологии, Москва 2017
Курганов С.И., Криминология, Москва 2010
Laskowska K., *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006
Laskowska K., *Przestępczość w Rosji z perspektywy kryminologii i prawa karnego*, Białystok 2016
Лунеев В.В., Криминология, Москва 2013
Серегина Е.В., Москалева Е.Н., Криминология, Москва 2018
Состояние преступности в России за январь – декабрь... года, <https://xn--blaew.xn--plai/reports> (dostęp 30.10.2020 r.)
Шестаков Д.А., Теория и история криминологии и права. Криминологические заметки разных лет, Российский криминологический взгляд 2011/2

Katarzyna Laskowska – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii, Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0001-6767-3929

Grzegorz Ociecek

SYTUACJA RODZINNA ŚWIADKÓW KORONNYCH PRZED PODJĘCIEM WSPÓŁPRACY Z ORGANAMI ŚCIGANIA. PREZENTACJA WYNIKÓW BADAŃ

Niniejszy tekst ma na celu zaprezentowanie części badań ankietowych, które przeprowadzone zostały w latach 2018–2019 na reprezentatywnej próbie badawczej, jaką stanowią polscy świadkowie koronni. Celem wskazanych badań było m.in. ustalenie sytuacji rodzinnej świadków koronnych przed podjęciem przez nich współpracy z przedstawicielami organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości. Tego rodzaju badania przeprowadzone zostały w naszym kraju po raz pierwszy dzięki pomocy udzielonej ze strony Komendanta Głównego Policji oraz Zarządu Ochrony Świadka Koronnego.

Pierwsze nieudane próby wprowadzenia do polskiego systemu prawnego nieznaney dotychczas instytucji, jaką była instytucja świadka koronnego, miały miejsce w 1992 r. Wówczas zaprezentowane zostały dwa różne projekty odnoszące się do tej instytucji. Pierwszy z nich był projektem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i w swym założeniu przypominał amerykańską wersję instytucji świadka koronnego¹. Drugi z kolei był to projekt Ministerstwa Sprawiedliwości, który próbował dostosować instytucję świadka koronnego do prawa polskiego. Niestety żaden z wyżej wskazanych projektów nie uzyskał akceptacji i w konsekwencji zostały one odrzucone. Być może ówczesni przedstawiciele władzy ustawodawczej nie byli jeszcze dostatecznie przygotowani do wprowadzenia instytucji niewątpliwie stanowiącej wyłom

¹ Projekt MSW przesłany został do łaski marszałkowskiej w dniu 3.11.1993 r. Druk sejm. nr 71, II kadencja.

od zasady legalizmu, która jest jedną z podstawowych zasad polskiego systemu prawa karnego.

Ostatecznie instytucja świadka koronnego została inkorporowana do naszego ustawodawstwa na podstawie ustawy z 2.06.1997 r. o świadku koronnym². Wejście w życie ustawy przewidziane zostało na 1.09.1998 r. Zauważyć jednak należy, iż ww. ustawa przewidywała wyłącznie charakter czasowy instytucji świadka koronnego. Związane to było m.in. z tym, że po pierwsze ustawodawca nie miał pewności, czy świadek koronny zostanie zaakceptowany przez przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, jak również od czasu jego wprowadzenia był on poddawany systematycznej i wyjątkowo ostrej krytyce płynącej ze środowisk prawniczych.

Największymi oponentami instytucji świadka koronnego byli przedstawiciele palestry, choć niektórzy z sędziów również wypowiadali się negatywnie w odniesieniu do proponowanych rozwiązań prawnych związanych z tą instytucją³.

Główne zarzuty wysuwane ze strony środowisk prawniczych dotyczyły następujących kwestii:

- 1) naruszenia zasady proporcjonalności opisanej w art. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP;
- 2) naruszenia zasady równości wobec prawa opisanej w art. 32 Konstytucji RP;
- 3) naruszenia zasady prawa do sądu opisanej w art. 45 Konstytucji RP;
- 4) naruszenia zasady do rzetelnego procesu opisanego w art. 41 ust. 3 Konstytucji RP oraz art. 6 EKPC;

² Dz.U. z 1997 r. Nr 114, poz. 738; obecnie Dz.U. z 2016 r. poz. 1197.

³ Jedną z sędziów o wyjątkowo bogatym doświadczeniu zawodowym w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej, która jest sceptycznie nastawiona do instytucji świadka koronnego, jest b. Minister Sprawiedliwości SSO B. Piwnik; zob. B. Wróblewski, *O świadku koronnym rozmawiamy z Minister Sprawiedliwości Barbarą Piwnik*, Wyborcza.pl. 15.03.2002 r. (dostęp: 6.10.2020), E. Sitek, *Skruszony czy sprytny*, „Policja” 2012/88, s. 16–22; M. Piekarska-Drażek, *Pomówienia w zeznaniach świadków koronnych i tzw. małych świadków koronnych jako źródło pomyłek procesowych* [w:] *Problemy współczesnej kryminalistyki*, t. 16, red. E. Gruza, T. Tomaszewski, M. Goc, Warszawa 2012; S. Owczarski, *Świadek koronny – uwagi krytyczne*, „Przegląd Sądowy” 1993/11–12, s. 95 i n.

- 5) naruszenia prawa do obrony, opisanego w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 6 ust. 2 EKPC;
- 6) naruszenia zasady równości broni opisanej m.in. w art. 45 ust. 1, art. 42 ust. 3 Konstytucji RP;
- 7) naruszenia zasady do bezstronnego sądu opisanej w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP;
- 8) naruszenia zasad procesowych, w tym:
 - zasady legalizmu (art. 10 § 1 i 2 k.p.k.),
 - zasady domniemania niewinności (art. 5 § 1 k.p.k.),
 - jawności postępowania (art. 355 k.p.k.),
 - uczciwego procesu (art. 2 § 1 pkt 4, art. 16 § 1 i 2 k.p.k. oraz art. 6 ust. 1 EKPC).

Wszystkie opisane powyżej zarzuty zostały w sposób wyjątkowo celny poddane analizie ze strony L. Paprzyckiego, byłego prezesa Sądu Najwyższego, który kierował Izbą Karną tego sądu. W swej publikacji dokonał on porównania zgodności instytucji świadka koronnego, oceniając ją przez pryzmat Konstytucji RP oraz EKPC. W sposób jednoznaczny wskazał, iż oczywiście z całą pewnością dowód z zeznań świadka koronnego jest dowodem „trudnym” wymagającym szczególnej ostrożności jego stosowania ze strony organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, lecz z całą pewnością nie narusza on zasad konstytucyjnych oraz zasad opisanych w EKPC⁴.

Dodatkowo uznać należy, że instytucja świadka koronnego stanowi swoisty stan wyższej konieczności, który przewidział ustawodawca w celu ograniczenia tak poważnego zjawiska, jakim jest przestępczość zorganizowana.

Wprowadzenie na „okres próbny” instytucji świadka koronnego związane było z wyjątkowo trudną sytuacją, w jakiej znalazł się nasz kraj po okresie przemian społeczno-gospodarczych w latach przełomu 1989/1990.

⁴ L. Paprzycki, *Instytucja świadka koronnego i świadka incognito w świetle Konstytucji RP i Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Palestra” 2008/5–6, s. 22–44; S. Waltoś, *Świadek koronny – o brzoza odpowiedzialności karnej*, „Prokuratura i Prawo” 1993/2, s. 25; Z. Gostyński, *Świadek koronny – istota nieznaną?*, „Palestra” 1996/1–2, s. 36; L. Paprzycki, *Zeznania świadka anonimowego i świadka koronnego w rzetelnym procesie karnym* [w:] *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, Kraków 2005.

Ta wyjątkowo kontrowersyjna ustawa była odpowiedzią na bardzo duże zagrożenie naszego społeczeństwa ze strony zorganizowanych grup przestępczych, których gwałtowny rozwój przypadał w okresie wspomnianych wyżej przemian społeczno-gospodarczych. Można z całą stanowczością stwierdzić, że świadek koronny stał się z jednej strony, głównym instrumentem zwalczania najgroźniejszej kategorii przestępstw, głównie o charakterze kryminalnym (w początkowej fazie obowiązywania ustawy), z drugiej zaś, niektórzy przedstawiciele organów ścigania stali się po części jego zakładnikami poprzez całkowicie bezkrytyczne podejście do składanych przez świadka zeznań.

W konsekwencji prowadziło to często do uniewinnień części z oskarżonych, jak również utraty statusu świadka koronnego przez niektórych z nich⁵.

Podkreślić jednak należy, iż z całą pewnością nie doszłoby do rozbicia najgroźniejszych zorganizowanych grup przestępczych, często o charakterze zbrojnym, bez wyposażenia organów ścigania w to jakże przydatne narzędzie. Żaden z podejrzanych w latach 90. XX w. bez zagwarantowania mu bezkarności w zamian za wyjaśnienia obciążające najgroźniejszych w kraju przestępców nie zdecydowałby się współpracować w sposób jawny z organami ścigania.

Dodatkowo zwrócić należy uwagę na opisane m.in. przez E.W. Pływaczewskiego, zajmującego się problematyką przestępczości zorganizowanej, czynniki, które miały zasadniczy wpływ na rozwój tego jakże niebezpiecznego zjawiska w naszym kraju. Do czynników tych wspomniany Autor zaliczył:

⁵ Przykładem jednej z pierwszych spraw, w których świadek koronny, jako pierwszy w naszym kraju, utracił przyznany mu status, była sprawa tzw. śląskiej zorganizowanej grupy przestępczej o charakterze zbrojnym, kierowanej przez Janusza T. ps. „Krakowiak” – prowadzona przez Wydział ds. Przestępczości Zorganizowanej Prokuratury Okręgowej w Katowicach. W sprawie tej jeden z ustanowionych świadków koronnych Włodzimierz C. odmówił bez podania jakichkolwiek przyczyn składania przed sądem zeznań, oświadczając jednocześnie, iż rezygnuje z przyznanego mu przez sąd statusu świadka koronnego. W związku z zaistniałą sytuacją Prokurator Okręgowy w Katowicach w dniu 16.01.2004 r., na podstawie art. 10 ust. 5 w zw. z art. 5 ust. 1 d.u.ś.k., podjął wobec świadka koronnego zawieszone śledztwo. Postanowienie to zostało następnie utrzymane w mocy na skutek zażalenia świadka koronnego przez Sąd Okręgowy w Katowicach 15.03.2004 r. Ostatecznie Włodzimierz C. został skazany, wyrokiem Sądu Okręgowego w Katowicach z 26.09.2005 r., na karę łączną w wysokości 6 lat pozbawienia wolności.

- czynniki społeczne;
- czynniki o charakterze historycznym;
- czynniki prawne;
- czynniki ekonomiczne;
- czynniki polityczne⁶.

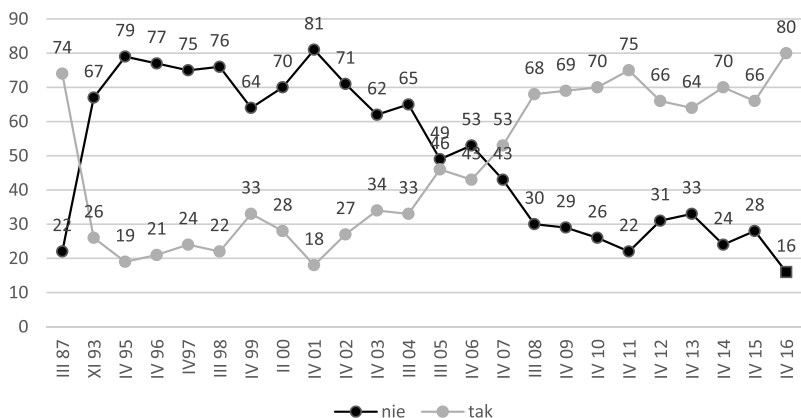
Ważnym elementem była poruszona powyżej kwestia związana z czynnikami prawnymi, które odegrały istotną rolę w możliwości rozwoju przestępczości zorganizowanej. Wśród czynników tych na pierwszy plan wysuwają się następujące elementy:

- niedoskonałość, nieskuteczność i niespójność rozwiązań prawnych;
- znaczna liberalizacja przepisów głównie o charakterze podatkowym;
- likwidacja wydziałów zajmujących się ściganiem przestępczości gospodarczej w komendach wojewódzkich policji;
- wyjątkowo liberalne podejście organów podatkowych do osób prowadzących działalność gospodarczą, które charakteryzowało się rezygnacją z prowadzenia postępowań egzekucyjnych czy też odraczaniem terminów spłat należności podatkowych;
- często występująca sprzeczna wykładnia przepisów⁷.

Przykładem trudnej sytuacji, w jakiej znalazł się nasz kraj w latach 90., niech będą dane z wykresów ilustrujących stan zagrożenia społeczeństwa w naszym kraju oraz ilość działających zorganizowanych grup przestępczych.

⁶ E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011, s. 153 i n.; E. Pływaczewski, W. Filipkowski, K. Laskowska, *Przestępczość zorganizowana* [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska, *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju. Z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Warszawa 2019, s. 449–453; G. Grabarczyk, *Przestępczość gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce*, Toruń 2002, s. 105 i n.; O. Górniak, *O przestępczości gospodarczej w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, „Przegląd Sądowy” 1992/5–6, s. 6.

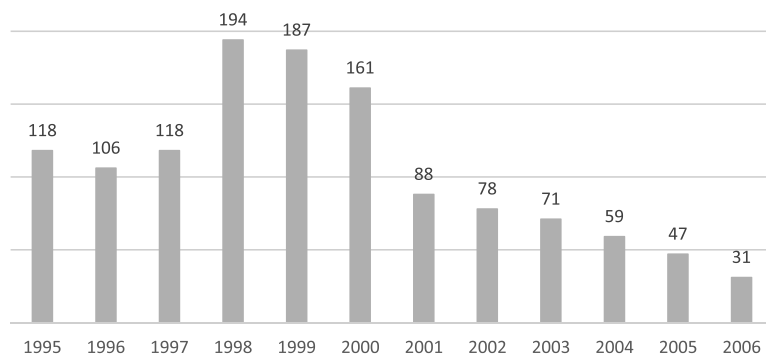
⁷ R. Zakrzewski, W. Jasiński, *Ochrona obrotu gospodarczego w okresie przejściowym – nowe przepisy karne*, PUG 1994/12, s. 2.

Wykres 1. Poczucie zagrożenia przestępczością w Polsce według danych CBOS

Źródło: dane CBOS

Jak widać na podstawie powyższych danych zobrazowanych wykresem, największy stopień poczucia zagrożenia w naszym kraju według badań przeprowadzonych przez CBOS miał miejsce na początku lat 90., kiedy to rodziła się gospodarka wolnorynkowa, a niektórzy obywatele za wszelką cenę pragnęli osiągnąć znaczny status majątkowy.

Na poniższym wykresie z kolei zobrazowano liczbę wybuchów urządzeń i materiałów wybuchowych.

Wykres 2. Liczba wybuchów urządzeń i materiałów wybuchowych w latach 1995–2006

Źródło: dane Komendy Głównej Policji

W latach 1995–2001 odnotowano wyjątkowo dużą aktywność zorganizowanych grup przestępczych, w tym także o charakterze międzynarodowym, wywodzących się z byłego bloku wschodniego, posługujących się urządzeniami i materiałami wybuchowymi. W latach 1998–1999 było ich niemal 200.

Dodatkowym elementem, którego nie można tracić z pola widzenia, była korupcja, która opanowała prawie wszystkie sektory naszego kraju. Poniższa tabela przedstawia dane tzw. Indeksu Percepcji Korupcji (*Corruption Perception Index*), który przygotowany jest corocznie od 1995 r. przez międzynarodową organizację Transparency International⁸.

Tabela 1. Indeks percepcji korupcji

Rok	Miejsce w rankingu	Punkty	Liczba krajów biorących udział w badaniu
2016	29	62	176
2015	30	63	168
2014	35	61	175
2013	38	60	177
2012	41	58	176

⁸ www.transparency.org/en/cpi # (dostęp: 9.10.2020 r.).

W 2012 roku TI zmieniło metodologię badań. Inaczej niż to miało miejsce w latach ubiegłych, zastosowano skalę od 0 do 100 (zamiast 0–10), w której 0 oznacza kraj najbardziej skorumpowany, a 100 najmniej skorumpowany. Zmiana ta ma umożliwić dokładne obserwowanie trendów i porównywanie wyników względem lat ubiegłych.			
2011	41	5,5	183
2010	41	5,3	178
2009	49	5	180
2008	58	4,6	180
2007	61	4,2	180
2006	61	3,7	163
2005	70	3,4	159
2004	67	3,5	146
2003	64	3,6	133
2002	45	4,0	102
2001	44	4,1	91
2000	43	4,1	90
1999	44	4,2	99
1998	39	4,6	85
1997	29	5,08	52
1996	24	5,57	54

Źródło: *Transparency International*

Jak można zauważyć, Polska pod koniec lat 90. z perspektywy międzynarodowej oceniana była wyjątkowo krytycznie, patrząc przez pryzmat zwalczania przestępczości o charakterze korupcyjnym.

W opisanych wyżej warunkach rozbicie zorganizowanych grup przestępczych byłoby praktycznie niemożliwe, gdyby nie wspomniana instytucja świadka koronnego. Dzięki zaangażowaniu funkcjonariuszy Policji oraz prokuratorów zatrudnionych głównie w pionach do Spraw Przestępczości Zorganizowanej pierwsze lata funkcjonowania instytucji świadka koronnego przyniosły znaczne efekty. Przykładem może być wykrycie ponad 10 tys. przestępstw o charakterze kryminalnym, w tym 106 zabójstw, jak również ponad 1500 napadów i wymuszeń rozbójniczych, które w tamtym okresie stały się zjawiskiem powszechnym (tabela nr 2).

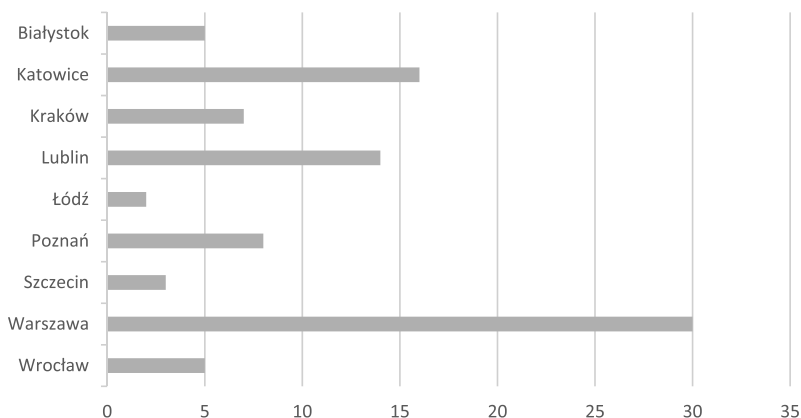
Tabela 2. Efekty procesowe wykorzystania instytucji świadka koronnego, na przestrzeni pierwszych 10 lat funkcjonowania instytucji

Liczba podejrzanych	3834
Ilość postawionych zarzutów (łącznie)	12 797
– zabójstwa	106
– przeciwko życiu i zdrowiu	387
– MW i BP (materiały wybuchowe i broń palna)	469
– uprowadzenia i porwania	139
– kradzieże i włamania	2603
– napady i wymuszenia	1536
– fałszerstwa	643
– łapownictwo i przekupstwo	451
Łączna liczba wykrytych przestępstw według poszczególnych kategorii:	
– kryminalne	10 260
– gospodarcze	853
– narkotykowe	1684
Odzyskane mienie	37 606 427 zł
Zabezpieczone mienie	30 324 756 zł 57 835 USD 84 380 EU
Liczba osób tymczasowo aresztowanych	2422
Łączna liczba postawionych zarzutów z art. 258 k.k.	1834
– art. 258 § 1 k.k.	761
– art. 258 § 2 k.k.	968

Źródło: dane Centralnego Biura Śledczego Policji

W pierwszych 10 latach funkcjonowania instytucji świadka koronnego łączna liczba przyznanych statusów wyniosła 90. Poniższy wykres ilustruje liczbę przyznanych statusów świadków koronnych w rozbiciu na poszczególne byłe prokuratury apelacyjne. Zauważyć jednak należy pewne niepokojące zjawisko związane z tym, iż w tamtym okresie część z przedstawicieli organów ścigania podchodziła do nowej instytucji świadka koronnego całkowicie bezkrytycznie, nie dochowując należytej ostrożności w zakresie weryfikacji składanych przez nich początkowo wyjaśnień, a następnie zeznań.

Wykres 3. Liczba przyznanych statusów świadków koronnych w rozbiciu na poszczególne byłe prokuratury apelacyjne

Źródło: dane Prokuratury Krajowej

Z powyższego wykresu wynika, iż największa liczba świadków koronnych została ustanowiona w byłej Prokuraturze Apelacyjnej w Warszawie – 30 osób oraz byłej Prokuraturze Apelacyjnej w Katowicach – 16 osób. Z całą pewnością związane to było z największą przestępczością występującą w tych dwóch głównych aglomeracjach miejskich.

Po pierwszych 10 latach obowiązywania ustawy o świadku koronnym ustawodawca stanął przed dylematem związanym z tym, czy przedłużyć obowiązywanie niniejszej ustawy, czy też zrezygnować z tego instrumentu prawnego. Z całą pewnością istotnym elementem, który przyczynił się do wejścia w życie tej ustawy, były badania przeprowadzone przez interdyscyplinarny zespół funkcjonujący w ramach projektu badawczego pod kierownictwem prof. E. Pływaczewskiego pt.: „Rozwiązania prawne i organizacyjno-techniczne w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej oraz terroryzmu ze szczególnym uwzględnieniem problematyki dowodów procesowych i świadka koronnego”⁹.

⁹ Projekt nr PBZ-MIN-004/TOO/2002; E.W. Pływaczewski, *Bezpieczeństwo obywateli – prawa człowieka – zrównoważony rozwój. Polskie kierunki interdyscyplinarnych badań kryminologicznych nad bezpieczeństwem obywateli oraz w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu*,

Ostatecznie na podstawie ustawy z 27.07.2006 r. o zmianie ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych¹⁰, ustawa o świadku koronnym utraciła swój charakter czasowy (epizodyczny) i na stałe weszła do polskiego systemu prawnego.

W kolejnych latach obowiązywania ustawy, w tym ostatnich czterech, zauważalną tendencją jest znaczne obniżenie liczby świadków koronnych, co jest związane z wyjątkowo ostrożnym podejściem organów ścigania do tej instytucji.

W 2017 r. nie odnotowano żadnego nowego źródła dowodowego, jakim jest świadek koronny. Z kolei w 2019 r. świadków koronnych było zaledwie dwóch (tabela nr 3).

Tabela 3. Łączna liczba świadków koronnych z uwzględnieniem nowo ustanowionych

Rok	Łączna liczba świadków koronnych	Liczba nowych świadków koronnych
2017	81	0
2018	80	4
2019	81	2
2020	82	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CBŚP

W poniższej tabeli zaprezentowany został przedział wiekowy świadków koronnych w 2018 r.

Tabela 4. Przedział wiekowy świadków koronnych w 2019 r.

Przedział wiekowy świadków koronnych	liczba osób
< 26	0
26–30	1
31–35	10

Białystok 2017, s. 100–102; E.W. Pływaczewski, *Świadek koronny jako instrument zwalczania przestępczości zorganizowanej*, „Prokuratura i Prawo” 2010/7–8, s. 94–99.

¹⁰ Ustawa z 27.07.2006 r. o zmianie ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 149, poz. 1078).

36–40	24
41–45	21
46–50	13
51–55	7
56–60	3
> 60	2
razem	81

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CBŚP

Najliczniejszą grupę polskich świadków koronnych stanowią osoby w przedziale wiekowym 36–45 lat (45 osób). Z kolei, najmniej liczną grupą świadków koronnych były osoby do 35. roku życia oraz od 55. roku życia (12 osób).

Na wykresie nr 4 zaprezentowano z kolei rozkład wykształcenia świadków koronnych w 2018 r. Najbardziej liczną grupę świadków koronnych stanowiły osoby o wykształceniu zawodowym oraz podstawowym. Natomiast najmniej liczna grupa świadków koronnych miała wykształcenie wyższe. Stosunkowo nieliczną grupę stanowiły także osoby bez wykształcenia zaledwie – 5%.

Tabela 5. Rozkład wykształcenia świadków koronnych w 2019 r.

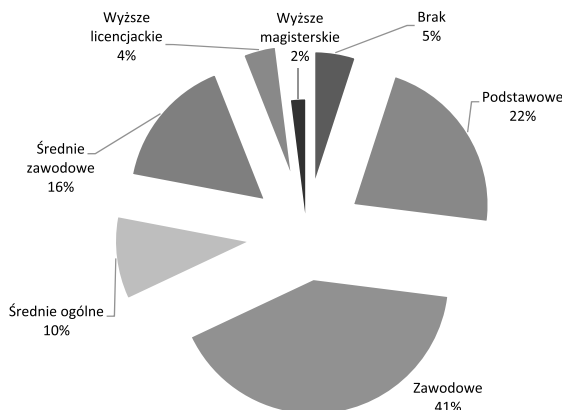
Wykształcenie	Liczba osób
Brak	4
Podstawowe	18
Zawodowe	33
Średnie ogólne	8
Średnie zawodowe	13
Wyższe licencjackie	3
Wyższe magisterskie	2
Suma	81

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CBŚP

Poniższy wykres nr 4 ilustruje procentowy rozkład wykształcenia świadków koronnych. Według uzyskanych danych 41% świadków koronnych ma wykształcenie zawodowe, zaś 22% – podstawowe. Najmniej liczną grupę

stanowią świadkowie koronni bez wykształcenia (5%) oraz z wykształceniem wyższym (6%).

Wykres 4. Procentowy rozkład wykształcenia świadków koronnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CBŚP

W dalszej części opracowania zaprezentowana zostanie część badań dotyczących instytucji świadka koronnego, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji rodzinnej świadków koronnych, a przede wszystkim kwestii akceptacji ze strony najbliższych działalności przestępczej prowadzonej przez przyszłych świadków koronnych. Jak już wyżej zaznaczono, niniejsze badania przeprowadzone zostały w latach 2018–2019 i są pierwszymi tego typu badaniami przeprowadzanymi w odniesieniu do ww. zagadnienia.

Problemy badawcze

Na potrzeby badań sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Czy osoby najbliższe dla świadka koronnego wiedziały i akceptowały fakt jego przestępczej działalności przed uzyskaniem statusu świadka koronnego?
2. Czy w przeszłości jako osoba nieletnia świadek koronny wchodził w konflikt z prawem i w związku z tym był osadzany w zakładach poprawczych?
3. Czy świadek koronny wychowywał się w pełnej rodzinie?

4. Czy osoby najbliższe dla świadka koronnego w przeszłości wchodziły w konflikt z prawem?

Próba badawcza

W niniejszej pracy skoncentrowano się przede wszystkim na próbie przeprowadzenia możliwie jak najszerszych badań obejmujących znaczną liczbę świadków koronnych. Badaniu ankietowemu poddanych zostało 52 świadków koronnych z łącznej liczby 80, co stanowiło około 65% ogólnej populacji świadków koronnych. W badaniach zastosowano metodę doboru próby polegającą na tzw. doborze ochotniczym. Ankieta skierowana została do wszystkich świadków koronnych, za pośrednictwem funkcjonariuszy Biura Ochrony Świadka Koronnego, zaś od poszczególnej osoby zależało, czy zostanie ona wypełniona oraz w jakim zakresie. Za słuszny uznać należy wniosek, iż poddana badaniu grupa świadków koronnych stanowi próbę reprezentatywną ze względu na znaczną część przebadanej populacji polskich świadków koronnych (65%).

Metoda badawcza

Zastosowana metoda badawcza miała charakter ankietowy. Wypełnienie ankiety miało z kolei charakter dobrowolny, anonimowy oraz bezpłatny. Zauważyć jednak należy, iż nie wszyscy respondenci wypełnili ankiety w sposób całościowy, pomijając odpowiedzi na niektóre z zadanych pytań.

Prezentowane w niniejszym opracowaniu zagadnienia miały charakter pytań:

- zamkniętych o charakterze dysjunktywnym,
- zamkniętych o charakterze koniunktywnym,
- półotwartych zawierających przygotowane uprzednio odpowiedzi, gdzie przewidziano jednocześnie możliwość swobodnej wypowiedzi,
- otwartych o charakterze opisowym w celu uzyskania swobodnych odpowiedzi respondentów,
- filtrujących.

Ze względu na rodzaj i specyfikę doboru próby respondentów, a przede wszystkim trudności związane z dotarciem do jak największej liczby świadków koronnych, odstąpiono od przeprowadzenia badań o charakterze audytoryjnym.

Hipotezy badawcze

W badaniu postawiono hipotezę główną i hipotezy szczegółowe. Hipoteza główna jest następująca: Sytuacja rodzinna świadka koronnego miała wpływ na podjęcie przez niego działalności przestępczej.

Hipotezy cząstkowe sformułowano w poniższy sposób:

1. Świadek koronny jako osoba nieletnia wchodził w konflikt z prawem.
2. Osoby najbliższe dla świadka koronnego wiedziały o jego wcześniejszej działalności przestępczej i ją akceptowały.
3. Świadek koronny wychowywał się w niepełnej rodzinie, w której jej członkowie dopuszczali się popełniania przestępstw.

Wyniki badań

Poniżej zaprezentowane zostały wyniki badań ankietowych w części dotyczącej sytuacji rodzinnej świadków koronnych.

1. Czy w przeszłości był Pan karany przez Sąd ds. Nieletnich?
 - a) tak – 15,
 - b) nie – 34.
2. Czy w przeszłości był Pan osadzony w Zakładzie Poprawczym lub Ośrodku Wychowawczym?
 - a) tak – 10,
 - b) nie – 39.
3. Czy Pana najbliżsi (ojciec, matka, rodzeństwo) weszli w przeszłości w konflikt z prawem (byli prawomocnie skazani za przestępstwa o charakterze kryminalnym)?
 - a) tak – 10,
 - b) nie – 37.
4. Czy wychował się Pan w pełnej rodzinie?
 - a) tak – 34,
 - b) nie – 15.

5. Czy najbliższa rodzina wiedziała o Pana przestępczej działalności?
 - a) tak – 28
 - b) nie – 14
 - c) nie wiem – 8
6. Jeśli w pytaniu nr 5 zaznaczył Pan odpowiedź „a”, proszę powiedzieć, czy najbliższa rodzina akceptowała Pana przestępczą działalność?
 - a) tak – 18,
 - b) nie – 10,
 - c) nie wiem – 10.
7. Jeśli w pytaniu nr 6 zaznaczył Pan odpowiedź „a”, proszę podać znane motywy akceptacji Pana przestępczej działalności przez najbliższą rodzinę:
 - a) względy finansowe – 20,
 - b) prestiż w grupie – 1,
 - c) chęć imponowania innym – 3,
 - d) inne (jakie?) – 2.
 - „satisfakcja”.
 - „wiedziała żona, że wiedza, jaką posiadam o przestępstwach członków grupy, i zasada, że wystąpienie z tej grupy było zaznaczone, że jest tylko jedno do piachu”¹¹.

Wnioski z badań

Przeprowadzone badania ankietowe potwierdzają założoną hipotezę badawczą, iż sytuacja rodzinna świadka koronnego miała wpływ na podjęcie przez niego działalności przestępczej. Aż 30% z ogólnej liczby ankietowanych świadków koronnych weszła wcześniej w konflikt z prawem początkowo jako nieletni, a następnie kontynuowali swoją przestępczą działalność jako pełnoletni sprawcy. Z kolei 20% ankietowanych jako nieletni byli osadzeni w Zakładach Poprawczych i Ośrodkach Wychowawczych. Z całą pewnością można założyć, iż wzory swojego zachowania świadkowie koronni czerpali ze środowiska rodzinnego, w którym dorastali i gdzie kształtowała się ich osobowość oraz wzorce zachowania. Aż 20% najbliższych dla ankietowanych świadków koronnych (ojciec, matka, rodzeństwo) w przeszłości popełniała przestępstwa, a połowa z nich wiedziała o przestępczej działalności

¹¹ Odpowiedzi na pytanie nr 7 pkt d przytoczone zostały w sposób niezmieniony.

przyszłego świadka koronnego. Aż 18 ze świadków koronnych wskazało na fakt akceptacji ze strony najbliższych ich przestępczej działalności. Liczba ta stanowi niemalże 40% uczestników badania i co najmniej 23% ogólnej liczby polskich świadków koronnych. Powyższa akceptacja opierała się w głównej mierze na motywach finansowych ze strony osób najbliższych. Z pola widzenia nie można tracić także okoliczności, że aż 30% ankietowanych świadków koronnych (co najmniej 19% ogólnej ilości świadków koronnych) nie wychowywało się w pełnej rodzinie, co niewątpliwie mogło także zaważyć na ich późniejszym zachowaniu związanym z wejściem w konflikt z prawem.

Reasumując, uznać należy, iż dowód z takiego źródła dowodowego, jakim jest świadek koronny, jest dowodem wyjątkowo „trudnym”. Konieczne jest więc racjonalne stosowanie tej instytucji, a w szczególności rzetelna weryfikacja uzyskanych informacji.

Rozważenia wymaga, co było już przedmiotem innych opracowań¹², możliwość wykorzystania badań poligraficznych w odniesieniu do weryfikacji wyjaśnień zarówno kandydatów na świadków koronnych, jak i zeznań świadków koronnych.

Z całą pewnością w ostatnich latach wśród przedstawicieli organów ścigania zauważalna jest tendencja do wyjątkowo rozważnego stosowania instytucji świadka koronnego. Wynika to m.in. z liczby nowych programów ochrony, których w ciągu ostatnich czterech lat było zaledwie siedem.

Bibliografia

- Gostyński Z., *Świadek koronny – istota nieznana?*, „Palestra” 1996/1–2
Górnica O., *O przestępczości gospodarczej w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, „Przegląd Sądowy” 1992/5–6
Grabarczyk G., *Przestępczość gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce*, Toruń 2002
Ociecek G., *Świadek koronny. Ocena wiarygodności*, Warszawa 2016
Owczarski S., *Świadek koronny – uwagi krytyczne*, „Przegląd Sądowy” 1993/11–12

¹² G. Ociecek, *Świadek koronny. Ocena wiarygodności*, Warszawa 2016, s. 288–290.

- Paprzycki L., *Instytucja świadka koronnego i świadka incognito w świetle Konstytucji RP i Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Palestra” 2008/5–6
- Paprzycki L., *Zeznania świadka anonimowego i świadka koronnego w rzetelnym procesie karnym [w:] Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, Kraków 2005
- Piekarska-Drażek M., *Pomówienia w zeznaniach świadków koronnych i tzw. małych świadków koronnych jako źródło pomyłek procesowych [w:] Problemy współczesnej kryminalistyki*, red. E. Gruza, T. Tomaszewski, M. Goc, t. 16, Warszawa 2012
- Pływaczewski E.W. (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011
- Pływaczewski E.W., *Świadek koronny jako instrument zwalczania przestępczości zorganizowanej*, Prokuratura i Prawo 2010/7–8
- Pływaczewski E.W., *Bezpieczeństwo obywateli – prawa człowieka – zrównoważony rozwój. Polskie kierunki interdyscyplinarnych badań kryminologicznych nad bezpieczeństwem obywateli oraz w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu*, Białystok 2017
- Pływaczewski E.W., Filipkowski W., Laskowska K., *Przestępczość zorganizowana [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Gliška, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska, Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju. Z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Warszawa 2019
- Sitek E., *Skruszony czy sprytny*, „Policja” 2012/7
- Waltoś S., *Świadek koronny – obrzeża odpowiedzialności karnej*, „Prokuratura i Prawo” 1993/2
- Wróblewski B., *O świadku koronnym rozmawiamy z Minister Sprawiedliwości Barbarą Piwnik*, Wyborcza.pl. 15.03.2002 r.
- Zakrzewski R., Jasiński W., *Ochrona obrotu gospodarczego w okresie przejściowym – nowe przepisy karne*, PUG 1994/12

Grzegorz Ociecek – doktor nauk prawnych, Katedra Postępowania Karnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ORCID: 0000-0002-2785-4677

Emil W. Pływaczewski
Ewa M. Guzik-Makaruk

ANNIVERSARY OF THE BIAŁYSTOK SCHOOL OF CRIMINOLOGY – A QUARTER OF A CENTURY OF ACTIVITY

On 19–20 May 2016, the Faculty of Law of the University of Białystok held the first Polish Forum of Young Criminologists (OFMK). The idea of this unique event was first presented by Professor Emil W. Pływaczewski who wanted to create a Polish academic forum for the exchange experience among young criminologists, which would be similar to student academic forums in other countries. The purpose of the Forum is to integrate young scientists (including lawyers, criminologists, sociologists, educators, psychologists, and physicians) who represent various fields of study and to provide them with a venue for exchange of professional information, expertise, and research achievements in the area of criminology. The Forum may become the first Polish platform for cooperation in criminological research and studies, not only among young scientists, but also among practitioners, including trainee advocates and legal counsels who work on problems related to contemporary crime and social pathologies.

The first OFMK was titled ‘Contemporary crime and social pathologies from the standpoint of interdisciplinary criminology research’. Over 60 candidates sent their proposed presentations to be given at the Forum; 27 were selected and presented during the two days of the Forum. Academic discussions were conducted in four panels whose participants were scientists at different stages of their academic careers: students, doctoral students, PhD holders, and trainee lawyers, while the panels were moderated by professors.

It is noteworthy that the key idea of the Polish Forum of Young Criminologists was to organize regular meetings enabling the exchange of experience and research results among young scientists and practitioners interested or experienced in criminology. Post-conference materials were published as a monograph¹.

It should be mentioned that information about the Polish Forum of Young Criminologists was published in *The Criminologist*, the official newsletter of the American Society of Criminology², which has the widest audience in the world in the discussed field.

The second OFMK, held in May 2018, enjoyed a lot of interest among young scientists. This was confirmed by 75 submitted presentations. The conference was attended by nearly 100 participants, including about 60 active ones. More than 50 participants were young criminologists from Poland and almost 10 from abroad. Other represented countries were Belarus, Lithuania, Ukraine, the Czech Republic, the USA, China, Austria, Germany, and Spain. Like at the first Forum, post-conference materials were published as a monograph³.

The third Young Criminologists Forum took place on 23–25 September 2020 in Białystok, Poland. The conference was initiated by Professor Emil W. Pływaczewski, Head of the Department of Criminal Law and Criminology at the Faculty of Law of the University of Białystok and Director of the International Centre for Criminological Research and Expertise. Fortunately, the event was organized before the second surge in COVID-19 infections. The conference was attended by 70 participants, several of whom from Europe, including Switzerland, Italy and Germany. Importantly, that Forum was the first conference organized by the University of Białystok under the honorary patronage of the President of the Republic of Poland. A great distinction for the conference was also the fact that it was mentioned in the aforementioned

¹ E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka (eds.), *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, C.H. Beck, Warszawa 2017, p. 555.

² Polish National Forum of Young Criminologists, „*The Criminologist*” 2018, Vol. 43, No. 5, p. 45.

³ E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka (eds.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Warszawa 2020, p. 304.

The *Criminologist*, the newsletter of the American Society of Criminology⁴, which placed the Forum on the list of ten recommended criminological conferences in the world in 2020. Of this list, only the Forum was held in an offline form, while the other events were cancelled or switched to the online mode. We also hope that the fourth Young Criminologists Forum will take place in spring 2022.

In 2019, the Białystok School of Criminology (BSC) celebrated its 25th anniversary. The outcome of work conducted by the school includes numerous academic degrees and titles obtained on the basis of interdisciplinary research carried out there. During the twenty-five years of the School's activity, a number of structural changes took place in the present Department of Criminal Law and Criminology (headed by Professor Pływaczewski). In 2018, two institutes were established: the Institute of Criminal Law (headed by Professor Ewa M. Guzik-Makaruk) and the Institute of Criminology (headed by Professor Katarzyna Laskowska), in addition to the existing Forensics Laboratory (the Head of the Laboratory is dr hab. W. Filipkowski, Professor of the University of Białystok). Approximately 50 PhD students obtained doctoral degrees and over ten students – degrees of habilitated doctor. Also, two full professors joined the School⁵. The chronicle of the School's activities is an integral part of the monograph written by its Founder, Professor Pływaczewski⁶.

2019 was also the year of the 90th anniversary of the Professor Jan Sehn Institute of Forensic Research (IFR) in Kraków⁷, which has cooperated with the

⁴ „The Criminologist” 2020, Vol. 45, No. 2, pp. 35–36; see also: „The Criminologist” 2016, Vol. 41, No. 5, p. 47.

⁵ E.M. Guzik-Makaruk, *Transplantacja narządów, tkanek i komórek. Wybrane aspekty kryminologiczne i prawnokarne*, Białystok 2016, p. 390; K. Laskowska, *Przestępczość w Rosji z perspektywy kryminologii i prawa karnego*, Białystok 2016, p. 526. See also: K. Laskowska, *Prawo karne Białorusi: przeszłość i teraźniejszość*, Białystok 2021, p. 135; K. Laskowska, *Przestępczość na Białorusi: przeszłość i teraźniejszość*, Białystok 2021, p. 145.

⁶ E.W. Pływaczewski, *Bezpieczeństwo obywateli – prawa człowieka – zrównoważony rozwój: polskie kierunki interdyscyplinarnych badań kryminologicznych nad bezpieczeństwem obywateli oraz w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu*, Białystok 2017, p. 652. See a review: B. Wiśniewski, *Bezpieczeństwo obywateli – prawa człowieka – zrównoważony rozwój*, *Przegląd Policyjny* 2017, No. 4 (128), pp. 173–177.

⁷ The Institute of Forensic Research was established in Warsaw pursuant to the Regulation of the Minister of Justice of 25 November 1929 (Official Journal of the Ministry of Justice, No. 23, item 19).

Białystok School of Criminology⁸ for many years and the Scientific Council members of which are representatives of the School⁹. The Institute for years has conducted scientific research related to forensic science, toxicology, traffic accidents, DNA, and psychology. Those are both internal research projects financed from the Institute's own budget (approximately 30 projects a year) and grants of the EU and the National Centre for Research and Development, of which the IFR is a partner.

Iustitia et Scientia is the motto of the Professor Jan Sehn Institute of Forensic Research in Kraków, which was established in 1929 by the Minister of Justice. The Institute is the only academic and research centre of this kind operating under the auspices of the Ministry of Justice in Poland. Its statutory duties include forensic research, preparing expert reports for courts and public prosecutors in criminal and civil cases, development, training, and awareness-raising in the field of forensic sciences, aimed especially at lawyers and administrators of justice.

It currently comprises: the Department of Forensic Toxicology, the Department of Criminalistics, the Department of Road Accident Research, the Department of Forensic Psychology and the Forensic Haemogenetics Section. About 120 experts employed by the Institute represent a variety of disciplines, including: chemistry, biology, toxicology, commodities science, mechanical engineering, physics, psychology and philology. They make use of the latest advances in science when preparing reports and researching in the service of the administration of justice. In 1998 the Institute became a member of the European Network Forensic Science Institutes (ENFSI). Every year, the Institute participates in scientific projects supported by the State Committee for Scientific Research. It has also participated in several European funding programmes (TEMPUS, Leonardo da Vinci, and other projects). In 1994 another form of activity was launched: specialised courses for professionals selected from among the staff of administration of justice. This led to establishing the Forensic Science Education Centre in 2000. It all makes that today the Institute of Forensic Research is no longer

⁸ E.W. Pływaczewski, W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, *Teoria i praktyka – inicjatywy i prace badawcze Białostockiej Szkoły Kryminologii*, PiP 2019, No. 3 (877), pp. 96–116.

⁹ E.W. Pływaczewski, Chair of the Scientific Council of the Institute; E.M. Guzik-Makaruk, Chair of the Team for Assessment of the Institute Staff.

just the leading forensic laboratory in Poland, but also an academic and research centre¹⁰.

The Białystok School of Criminology works on many diverse topics, including human life and health. Its research also covers the problems of human mental health and medical malpractice¹¹. Especially the latter area, i.e. medical criminal law, is currently intensively developed at the Department of Criminal Law, Faculty of Law of the University of Białystok. This activity is undertaken within the framework of the Academic Forum – Legal and Medical Aspects of Human Health. The Forum is a venue for cooperation between legal and medical sciences. Law and medicine, which represent social sciences and life sciences, are inseparably bound together. This is especially true in the 21st century where new technologies are extremely important and bring progress to all areas of life, including medicine, and where the role of proper laws that facilitate implementation of scientific advancements is increasingly important. Within the framework of the aforementioned Forum, an academic network agreement was signed on 8 November 2014¹². Pursuant to Article 2 (14) of the Act on the principles of financing science of 30 April 2010, an academic network is a group of academic entities that undertake, under an agreement, organized cooperation related to their continued joint research and development activities intended to develop the scientific specialty of the network. The partners to the agreement signed on 8 November 2014 are: the University of Cambridge (the Institute of Criminology), United Kingdom, leading Polish medical universities, such as the Medical University of Białystok, the Silesian Medical University in Katowice, and the Faculty of Law of the University of Białystok – the leader of the network.

The University of Cambridge is the second oldest university in the United Kingdom (after the Oxford University), whose prestige and reputation in

¹⁰ IES – Institute of Forensic Research, <https://www.bast.de/Druid/EN/partner/partner-ordner/ies.html> (accessed 18.12.2020).

¹¹ E.M. Guzik-Makaruk, N. Waszkiewicz, S. Chojnowska, S.D. Szajda (eds.), *Wybrane prawne i medyczne aspekty zaburzeń psychicznych i ich profilaktyki*, Białystok 2019; E.M. Guzik-Makaruk, E. Truszkowska, E. Wojewoda, *Odpowiedzialność za błędy medyczne w Polsce i w Niemczech – wybrane aspekty*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021, p. 272.

¹² I. Kalinowska-Maksim, P. Pawluczuk, *Sprawozdanie z konferencji „Wybrane prawne i medyczne problemy ginekologii dziecięcej”*, „Prokuratura i Prawo” 2016, No. 1, pp. 186–199.

the world of academia require no proof and which is one of the best five universities worldwide, and the Institute of Criminology, founded by Sir Leon Radzinowicz in 1959, has a worldwide reputation for excellence in both research and teaching¹³. The Faculty of Law of the University of Białystok has for many years been one of the leading Polish academic entities; in the most recent assessment conducted by the Polish Ministry of Science and Higher Education in 2013, it was found to be the best faculty of law in Poland and was awarded the A category. The Medical University of Białystok has the prestigious status of the Leading National Academic Centre and the Silesian Medical University in Katowice has some of the greatest scientific achievements manifested, among others, by approximately 60,000 various publications over the last 25 years. Of note is also the fact that they are the best research centres in Poland.

The academic network agreement is titled 'Research network – scientific research and development works for solving legal and medical problems of human health'. The research and development cooperation performed as a part of the network covers mostly broadly defined fields of both legal sciences, in particular criminal law, criminology and forensic sciences, health care law, civil law, and medical and health sciences.

The activities of the network are aimed to integrate the academic groups of the Network Members, to exchange their experience and to undertake specific actions that promote the development of science. The objectives of the network are achieved by conducting joint research in the field of medicine and health care, civil law, health care law, criminal law, criminology and forensic sciences, to include empirical research covering recognition and defining medical and legal problems.

The network organizes regular meetings, symposiums, and academic conferences. This initiative was launched on 8 November 2014 during the 1st academic conference of the Academic Forum – Legal and Medical Aspects of Human Health. The title of the conference was: 'Selected legal and medical problems of paediatric gynaecology'¹⁴. The organizers invited outstanding

¹³ For more, see: C. Walston (ed.), *Challenging Crime: A Portrait of the Cambridge Institute of Criminology*, Third Millennium Publishing Limited, London 2009, p. 14 et seq.

¹⁴ C. Walston (ed.), *Challenging Crime...*, pp. 186–199.

experts in medical and legal sciences, as well as a group of practitioners: physicians, advocates, trainee advocates, and resident physicians working on their specialty. The conference has resulted in a number of articles published as a monograph¹⁵.

The importance of this initiative is demonstrated by the fact that the honorary patrons of the conference were the Commissioner for Human Rights, the Minister of Justice, the Minister of Labour and Social Policy, the Podlaskie Province Governor, the Podlaskie Province Marshal, the President of the City of Białystok, the Polish Bar Council, as well as Rectors of the University of Cambridge, the University of Białystok, the Medical University of Białystok, the Silesian Medical University in Katowice, and the Police Academy in Szczytno.

The area of transplantation medicine is of particular interest to the Białystok School of Criminology. Ewa M. Guzik-Makaruk is the author of relevant pioneering research in criminal law and criminology. In appreciation of her knowledge and experience, she has been appointed twice by the Minister of Health as a member of the National Transplantation Board where she is the head of the Team for Legal Opinions and International Regulations and a member of the Ethics Committee (2014–2022). The role of the Ethics Committee is, among other things, to issue opinions concerning permissibility of transplantation between non-related persons and to evaluate applications for transplantation of animal-origin cells, tissues, and organs. In 2018, Professor Guzik-Makaruk won the First Prize of the President of the Polish Academy of Sciences in the competition for the best publication in humanities and social sciences for her professor's monograph on transplantation¹⁶.

The results of scientific studies in medical criminal law and criminology are published in prestigious journals included in the Master Journal List of global reach and high Impact Factor¹⁷. In 2019, Ewa M. Guzik-Makaruk

¹⁵ E.M. Guzik-Makaruk, J. Szamatowicz, V. Skrzypulec-Plinta (eds.), *Wybrane prawne i medyczne aspekty ginekologii dziecięcej*, Białystok 2015, p. 280.

¹⁶ E.M. Guzik-Makaruk, *Transplantacja narządów, tkanek i komórek...*, p. 390.

¹⁷ E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, P. Mroczko, M. Olesiuk-Okomska, A. Kulczyńska-Przybik, *Consent to Medical Procedures of Patients with Neurodegenerative Diseases: A Comparative Study of Legal Regulations in Selected European Countries and in the United States*, „Journal of Alzheimer's Disease” 2018, Vol. 63, No. 1; M. Rydzewska, N.A. Drobek, M.E. Ma-

was appointed as Associate Editor of the American Journal of Alzheimer's Disease.

The multiple initiatives also include seminars and unique research conducted by young scientists. In 2014, a former doctoral student¹⁸ at the Department of Criminal Law, received a grant from the National Science Centre for the research project entitled 'Parental abductions in the light of Polish criminal judicial decisions – legal and criminological aspects'. The research supervisor of the project was Professor Emil W. Pływaczewski. The project started in September 2015 and ended in September 2017. The research was conducted in 36 district courts in all Polish provincial cities and focused on criminal cases adjudicated by courts, related to parental abductions under Article 211 of the Penal Code.

Young representatives of the Białystok School of Criminology are very successful and their works receive awards in prestigious competitions organized by the Commissioner for Human Rights¹⁹, the Ombudsman for Children²⁰, and the Nobody's Children Foundation²¹, and are used as the basis for scholarships awarded by the Minister of Science and Higher Education²², as well

lyszko, A. Zajkowska, E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, J. Małyshko, *Future Lawyers do Support Organ Donation and Transplantation*, „Transplantation Proceedings” 2018, Vol. 50, issue 7, pp. 1946–1952; E.M. Guzik-Makaruk, M. Olesiuk-Okomska, J. Matuszkiewicz-Rowinska, J. Małyshko, *Selected Legal Aspects of Donation after Circulatory Death in Poland*, „Annals of Transplantation” 2019, p. 24; E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, P. Mroczko, *Medical Doctors' Awareness Concerning Legal Problems Related to Dealing with Patients with Alzheimer's Disease*, „Alzheimer's & Dementia”. Supplement 2018, Vol. 14, issue 7, p. P1318; E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, P. Mroczko, *Social Exclusion of Patients with Alzheimer's Disease*, „Alzheimer's & Dementia”. Supplement 2018, Vol. 14, issue 7, p. P1509; E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Jurgielewicz-Delegacz, P. Mroczko, *A Comparative Analysis of the Treatment of Decision-Making by or for Patients with Neurodegenerative Diseases in Four Legal Jurisdictions*, „Journal of Alzheimer's Disease” 2019, Vol. 70, No. 1, pp. 1–10.

¹⁸ Diana Dajnowicz-Piesiecka, MSc, received a grant from the National Science Centre (No. 2014/15/N/HS5/02688) in the Preludium competition.

¹⁹ E. Jurgielewicz-Delegacz, *Wypadek w komunikacji z udziałem osób niepełnosprawnych ze szczególnym uwzględnieniem osób niewidomych i słabowidzących. Studium prawnokryminologiczne*, Wydawnictwo Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2017, p. 431.

²⁰ M. Dąbrowska, *Grooming – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne*, Wydawnictwo Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2018, p. 137.

²¹ M. Dąbrowska, *Grooming...*, p. 137.

²² The winners of the prize of the Minister of Science and Higher Education for Young Outstanding Scientists are representatives of the Białystok School of Criminology: Emilia Jurgielewicz-Delegacz and Magdalena Perkowska, and the winners of the scholarship awarded by the Minister

as other types of awards²³. Young scientists also have their papers published by prestigious international publishers²⁴, do academic internships and go on study visits in renowned universities in Berlin, Hamburg, Stockholm, Bern, Freiburg, and other cities in Europe, as well as in the USA, e.g. Boston.

Young criminologists have also won international appreciation. In 2016, a team of doctoral students was invited to participate in the International Self-Report Delinquency Study: ISRD-3 project. The research team, headed by Professor Guzik-Makaruk, started their work that will certainly result in a number of new doctoral dissertations.

The ISRD, the history of which goes back to 1992, is an international research project that presents juveniles' involvement in crime, both as victims and as perpetrators. The idea behind the ISRD is to conduct continuous research to collect data on a regular basis, in successive editions of the survey carried out in cycles on comparable (although not identical) samples. The research is done using a standardized survey form in accordance with pre-defined procedures. In each country where the project is run, nearly 2,000 participants aged 12–16 (schoolchildren from grades that correspond to the 1st, 2nd, and 3rd grade of the middle school in the Polish school system) from randomly selected schools answer questions in the ISRD survey.

Two editions of the project have been completed so far. The first one, ISRD-1 (1992–1993), was carried out as a pilot study and the second, ISRD-2 (2006–2007), was the first fully-fledged implementation of the project. The ongoing ISRD-3 study covers a record number of 35 countries from the entire world, including the USA, the United Kingdom, Germany, Brazil, and South Korea.

The main objective of the ISRD project is to observe and compare the differences, the similarities, and the trends in juvenile delinquency and victimi-

of Science and Higher Education for outstanding achievements are students of criminology from the Faculty of Law of the University of Białystok: Aleksandra Lewandowska and Mateusz Gąsowski.

²³ D. Dajnowicz-Piesiecka, *Porwania rodzicielskie w ujęciu prawnokarnym i kryminologicznym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, p. 388. See also her latest publication: *Przestępczość godząca w rodzinę. Studium prawnokryminologiczne*, Białystok 2020, p. 170.

²⁴ M. Perkowska, *Przestępczość graniczna cudzoziemców*, Warszawa 2013, p. 232; A. Daniszewska, *Serial Homicide. Profiling of Victims and Offenders for Policing*, Springer, Berlin 2017.

zation of juveniles between the different participating countries. Another, equally important, goal is to discover and study criminological theories related to juvenile delinquency. An extremely significant assumption is that the results of the research should have practical implications. The eventual intention of the project is to develop scientific grounds for the improvement of children's lives and actions taken to prevent crime.

Of note is the fact that the opportunity to participate in the ISRD-3 project was provided by representatives of the older generation of the Białystok School of Criminology, whose founder has participated in all the conferences of the American Society of Criminology since 1997. It is at that, largest in the world, criminological forum, where numerous international research projects are initiated²⁵.

Following the example of the representatives of the older generation of the Białystok School of Criminology, young criminologists present the results of their research during annual conferences of the European Society of Criminology (ESC) and the American Society of Criminology (ASC). So far, these have taken place in Münster²⁶, Cardiff²⁷, Sarajevo²⁸, Ghent²⁹, New Orleans³⁰, Philadelphia³¹, Atlanta³² and San Francisco³³. Philadelphia is a special place for the Białystok School of Criminology because it was there where, for the

²⁵ E.M. Guzik-Makaruk, M. Dąbrowska, *The International Self-Report Delinquency Study (ISRD-3) in the Research Areas of the Białystok School of Criminology*, „Zeszyty Prawnicze” 2020, Vol. 20, No. 2, pp. 349–367.

²⁶ 16th Annual Conference of the European Society of Criminology 2016, ‘Crime and Crime Control. Structures, Developments and Actors’, Münster, 20–24 September 2016.

²⁷ 17th Annual Conference of the European Society of Criminology, ‘Challenging “Crime” and “Crime Control” in Contemporary Europe’, Cardiff, 13–16 September 2017.

²⁸ 18th Annual Conference of the European Society of Criminology, ‘Crimes against Humans and Crimes against Humanity’, Sarajevo, 29 August–1 September 2018.

²⁹ 19th Annual Conference of the European Society of Criminology, ‘Convergent Roads, Bridges and New Pathways in Criminology’, Ghent, 17–21 September 2019.

³⁰ E.W. Pływaczewski, E.M. Guzik-Makaruk, 72. *Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii*. Nowy Orlean, 16–19.XI.2016 r., „Przegląd Policyjny” 2017, No. 4 (128), pp. 165–171.

³¹ 73rd Annual Meeting of the American Society of Criminology, ‘Crime, Legitimacy and Reform: Fifty Years after the President’s Commission’, Philadelphia, PA, 15–18 November 2017.

³² 74th Annual Meeting of the American Society of Criminology, ‘Institutions, Cultures and Crime’, Atlanta, GA, 14–17 November 2018.

³³ 75th Annual Meeting of the American Society of Criminology, ‘Criminology in the New Era: Confronting Injustice and Inequalities’, San Francisco, CA, 13–16 November 2018.

first time in the history of Polish and world criminology, a separate subject-specific session was focused solely on the BSC activity and the results of its international scientific cooperation, with the significant presence of leading American criminologists³⁴. In the recent years, special ESC and ASC sessions were devoted to the research conducted by young criminologists from Białystok.

In 2018, two sessions on the activity of the Białystok School of Criminology were held for the first time. The first session was conducted by young scientists³⁵. During the other, attended by the BSC older generation and moderated by Emil W. Pływaczewski, papers on the BSC international activities and achievements were also presented by leading criminologists from the USA (Obi N. Ebbe and Maria Maki Habersfeld) and Japan (Minoru Yokoyama). The session was also attended by a number of criminologists cooperating with the BSC from: China, Canada, South Africa and Australia.

It was for the first time during the nearly 80-year-long history of the American Society of Criminology³⁶ that the Polish criminological community was represented by a record-breaking group of nine participants³⁷. All the Polish scientists came from the Białystok School of Criminology as no other Polish criminology centre sent its representatives, similarly as at the previous ASC conference in Philadelphia³⁸.

A representative of the Białystok School of Criminology, mgr Marta Dąbrowska from the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law of the University of Białystok, received a Junior Research Award

³⁴ Session 817 of 17 November 2017 on 'Criminology School in Białystok (Poland) Achievements and New Direction in Criminological Research' with the participation of the following speakers: Professor Chris Eskridge (University of Nebraska), Professor George Vincentnathan (University of Texas Rio Grande Valley), and Professor Farrukh B. Hakeem (North Carolina A&T State University).

³⁵ Session 1047 of 17 November 2018 on 'Białystok School of Criminology from the Viewpoint of the Young Researchers' with the participation of eight speakers.

³⁶ The American Society of Criminology was established in Berkeley, California, in 1941.

³⁷ E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska, E. Truskolaska, P. Pawluczuk-Bučko, E. Wojewoda, M. Dąbrowska and A. Lewandowska.

³⁸ E.W. Pływaczewski, E.M. Guzik-Makaruk, 74. *Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii*. Atlanta, GA, 14–17.XI.2018 r., „Przegląd Policyjny” 2020, No. 1 (137), pp. 223–232.

2020–2021 from the Polish-U.S. Fulbright Commission. She was awarded a nine-month scholarship to conduct research in the United States of America in the academic year 2020–2021. Marta Dąbrowska will be conducting a research project entitled ‘Child grooming in legal, criminological and victimological terms’ in the Crimes against Children Research Center at the University of New Hampshire.

Representatives of the Białystok School of Criminology from the Faculty of Law of the University of Białystok and the International Centre of Criminological Research and Expertise took part in the 19th World Congress of Criminology organized by the International Society of Criminology: ‘Science, Technology and Teaching in Criminology: Researching, Investigating and Preventing Crime. Emphasis on Teaching and Educating on Rule of Law’, held on 27–31 October 2019 in Doha, Qatar³⁹. During the congress, Professor Emil W. Pływaczewski, as one of two participants from Central and Eastern Europe, was appointed to the Board of Directors of the International Society of Criminology. Ten winners of the competition for the best scientific article prepared by a young criminologist were also recognized at the congress. More than 200 applications were sent for the competition organized by the International Society of Criminology and the UNODC: Education for Justice. One of the winners is mgr Aleksandra Stachelska, a research assistant at the International Centre of Criminological Research and Expertise, for her article *The Crime of Identity Theft as an Aftermath of the Development of Modern Technologies – Legal and Criminological Aspects of the Phenomenon in Poland*.

All four scientists from the Białystok School of Criminology participating in the congress delivered their papers: Professor Emil W. Pływaczewski and Professor Ewa M. Guzik-Makaruk on ‘25 Years of the Białystok School of Criminology’, Doctor Emilia Truskolaska on ‘Criminological Aspects of Homelessness’, while mgr Aleksandra Stachelska presented the paper entitled ‘The Crime of Identity Theft as an Aftermath of the Development

³⁹ E.W. Pływaczewski, E.M. Guzik-Makaruk, *Nauka, technologia i nauczanie w kryminologii: Badanie i zapobieganie przestępczości. Nacisk na nauczanie i kształcenie w zakresie praworządności (XIX Światowy Kongres Kryminologii, Doha w Katarze, 27–31.10.2019 r.)*, PiP 2020, No. 12, pp. 145–147.

of Modern Technologies – Legal and Criminological Aspects of the Phenomenon in Poland⁴⁰.

It should be mentioned that an important initiative of the Białystok School of Criminology was the establishment of the International Centre of Criminological Research and Expertise in 2016.

The Centre operates at the Faculty of Law of the University of Białystok and conducts interdisciplinary basic research and development work for the purposes of both broadly defined internal security and the justice system.

The projects of the Centre are carried out by a team of research and teaching staff and doctoral students of the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law of the University of Białystok, and involve scientists from many other fields, including computer science, cybernetics, and life sciences. The employees of the International Centre of Criminological Research and Expertise keep numerous scientific contacts worldwide, which enables international cooperation in conducted research.

The International Centre of Criminological Research and Expertise is open to cooperation with government institutions, private sector entities, and non-governmental organizations alike, both in Poland and abroad, in the area of preparation of expert opinions, interdisciplinary research in the field of criminology, starting and coordination of research consortia on the national and international level, publishing and popularization activities, and organization of conferences, seminars, and research internships.

It must be noted with satisfaction that in 2018 the founder of the Białystok School of Criminology, Professor Emil W. Pływaczewski, Dean of the Faculty of Law of the University of Białystok (2012–2019), received the title of a *honoris causa* doctor of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn. The Białystok School of Criminology has for many years cooperated with the University of Warmia and Mazury in the area of research. In the same year, Professor Pływaczewski was appointed a member of the Jury of the Stock-

⁴⁰ A. Stachelska, *The Crime of Identity Theft as an Aftermath of the Development of Modern Technologies – Legal and Criminological Aspects of the Phenomenon in Poland*, „International Annals of Criminology” 2019, Vol. 57, No. 1–2, p. 138–171.

holm Prize in Criminology. This is an international prize established under the aegis of the Swedish Ministry of Justice in cooperation with the Stockholm University and the Swedish National Council for Crime Prevention. It has ongoing support of the Stockholm Prize in Criminology Foundation. The award-handing ceremony is the most anticipated part of the Stockholm Criminology Symposium, an annual three-day event taking place in June. Each year, an independent Jury of the Stockholm Prize in Criminology, referred to as the 'New Nobel' or 'Criminological Nobel', invites nominating organizations from the entire world to suggest candidates for the prize.

The eleven members of the jury, which is co-chaired by Professors Lawrence W. Sherman and Jerzy Sarnecki, are representatives of five continents and both excellent researchers (also winners of the prize) and outstanding practitioners from law enforcement agencies and the judiciary. The prize is awarded for outstanding achievements in criminological research and for work on reduction of crime rates and support for human rights⁴¹. The first Stockholm Prize in Criminology was awarded in June 2006. Since it was first established, the Symposium has become a true venue for scientists, decision-makers, and practitioners who have the opportunity to take advantage of the most recent scientific findings that are of key importance to criminal policy.

The position of the Białystok School of Criminology in Poland and abroad is demonstrated by a handbook on criminology, published in 2019, which provides an innovative approach to contemporary crime, taking into account the 2030 Agenda for Sustainable Development⁴². The new Agenda was unanimously adopted by 193 of the UN member states. The reviewers of the handbook are criminologists who enjoy worldwide recognition: Professor Maria Maki Haberfeld (John Jay College, New York, USA) and Professor Jerzy Sarnecki (Stockholm University and the University of Gävle, Sweden).

⁴¹ P. Mroczo, *Frankling Zimring i Philip Cook laureatami Sztokholmskiej Nagrody Kryminologicznej 2020*, Biuletyn Kryminologiczny 2019, No. 26, pp. 183–187.

⁴² E.W. Plywaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska, *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju. Z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Warszawa 2019, pp. 1008.

Eight series of *Current Problems of the Penal Law and Criminology. Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie* were issued during the 25-year activity of the Białystok School of Criminology. All the editions are a continuation of the series started with the book edited by Professor Piotr Hofmański over twenty years ago⁴³. The team of contributing authors in each volume included, in addition to the leading Polish representatives of criminal law and criminology, also professors considered to be leading international authorities in these fields (in English and German). Each volume was also prepared with the participation of excellent young scientists from various countries and continents⁴⁴.

The series was reviewed by outstanding representatives of the sciences of criminal law and criminology from a number of countries, such as Professor Kazimierz Zgryzek (Silesian University in Katowice, Poland)⁴⁵, Professor Leslie Sebba (the Hebrew University of Jerusalem, Israel), Professor Lawrence W. Sherman (University of Pennsylvania, USA; Cambridge University, the United Kingdom)⁴⁶, Professor Hans-Jürgen Kerner (University of Tübingen, Germany), Professor Jay S. Albanese (Virginia Commonwealth University, USA)⁴⁷, Professor Bernd Schünemann (Ludwig-Maximilians-Universität München, Germany), and Professor Francis T. Cullen (University of Cincinnati, USA)⁴⁸, Professor Helmut Kury (Germany) and Pro-

⁴³ P. Hofmański (ed.), *Z problematyki prawa karnego*, Białystok 1994, p. 262.

⁴⁴ E.W. Pływaczewski (ed.), *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii. Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Białystok 1998; E.W. Pływaczewski (ed.), *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii. Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Białystok 2005; E.W. Pływaczewski (ed.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Białystok 2009; E.W. Pływaczewski (ed.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Warszawa 2012; E.W. Pływaczewski (ed.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Warszawa 2014; E.W. Pływaczewski, E.M. Guzik-Makaruk (red.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology, Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie*, Warszawa 2017; E.W. Pływaczewski, E.M. Guzik-Makaruk (ed.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology, Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie*, Warszawa 2019.

⁴⁵ Volume III.

⁴⁶ Volume IV.

⁴⁷ Volume V.

⁴⁸ Volume VI; See also: B. Schünemann, Buchrezension: E.W. Pływaczewski (ed.), *Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie. Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Vol. VI, Warsaw 2014, p. 812, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 2015, 11, pp. 563–566; B. Schünemann, Rezension von: Emil W. Pływaczewski, Ewa M. Guzik-Makaruk (Hrsg.), *Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie. Current Problems of the Penal*

fessor David Weisburd (George Mason University, USA, and the Hebrew University, Israel)⁴⁹.

The last, eighth volume of the *Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie. Current Problems of the Penal Law and Criminology* series contains 54 articles. The division into criminal law (23 articles) and criminology (31 articles) is maintained. The collection of articles includes 54 papers by 70 authors from 19 states, such as: Australia, Austria, Belarus, China (Macao), the Czech Republic, Finland, Greece, Japan, the Netherlands, Poland, Portugal, Germany, Russia, Ukraine, South Africa, Slovakia, Turkey, the United Kingdom and the USA. The topics selected by the authors are diverse and extremely up-to-date. The reviewers of this volume were Professor Jerzy Sarnecki (Stockholm University and the University of Gävle) and Professor Walter Gropp (Giessen University).

The research projects conducted by the Białystok School of Criminology are based on the concept of interdisciplinary cooperation developed over the recent years, called the matrix of excellence in criminological research. This model is the result of the evolution of the BSC's activities on the national and international arena, undertaken with other entities from the public and private sectors, and recently also non-government organizations⁵⁰. The BSC members are deeply convinced that only this kind of scientific activity, combining the efforts of many diverse partners, brings long-term benefits for each of them and helps to achieve the highest efficiency in the use of human, material and financial resources.

References

Dajnowicz-Piesiecka D., *Porwania rodzicielskie w ujęciu prawnokarnym i kryminalistycznym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018

Law and Criminology, Bd. 7, Beck-Verlag Warschau 2017 – Universität von Białystok, LII und 896 Seiten, Goldammer's Archiv für Strafrecht 2020, No. 10, pp. 634–637.

⁴⁹ Volume VII.

⁵⁰ E.W. Pływaczewski, W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, *The Białystok School of Criminology (BSC)*, „The Criminologist”, 2019, Vol. 44, No. 2, pp. 48–49.

- Dajnowicz-Piesiecka D., *Przestępczość godząca w rodzinę. Studium prawnokryminologiczne*, Białystok 2020
- Daniszewska A., *Serial Homicide. Profiling of Victims and Offenders for Policing*, Springer, Berlin 2017
- Dąbrowska M., *Grooming – wybrane aspekty prawnekarne i kryminologiczne*, Warszawa 2018
- First National Forum of Young Polish Criminologists, „The Criminologist” 2016, Vol. 41, No. 5
- Guzik-Makaruk E.M., *Transplantacja narządów, tkanek i komórek. Wybrane aspekty kryminologiczne i prawnekarne*, Temida 2, Białystok 2016
- Guzik-Makaruk E.M., Dąbrowska M., *The International Self-Report Delinquency Study (ISR3) in the Research Areas of the Białystok School of Criminology*, „Zeszyty Prawnicze” 2020, Vol. 20, No. 2
- Guzik-Makaruk E.M., Olesiuk-Okomska M., Matuszkiewicz-Rowińska J., Małyško J., *Selected Legal Aspects of Donation after Circulatory Death in Poland*, *Annals of Transplantation* 2019, vol. 24
- Guzik-Makaruk E.M., Pływaczewski E.W., Laskowska K., Filipkowski W., Jurgielewicz-Delegacz E., Mroczko P., *A Comparative Analysis of the Treatment of Decision-Making by or for Patients with Neurodegenerative Diseases in Four Legal Jurisdictions*, „Journal of Alzheimer’s Disease” 2019, Vol. 70, No. 1
- Guzik-Makaruk E.M., Pływaczewski E.W., Mroczko P., *Medical Doctors’ Awareness Concerning Legal Problems Related to Dealing with Patients with Alzheimer’s Disease*, „Alzheimer’s & Dementia”. Supplement 2018, Vol. 14, issue 7
- Guzik-Makaruk E.M., Pływaczewski E.W., Mroczko P., *Social Exclusion of Patients with Alzheimer’s Disease*, „Alzheimer’s & Dementia”. Supplement 2018, Vol. 14, issue 7
- Guzik-Makaruk E.M., Pływaczewski E.W., Mroczko P., Olesiuk-Okomska M., Kulczyńska-Przybik A., *Consent to Medical Procedures of Patients with Neurodegenerative Diseases: A Comparative Study of Legal Regulations in Selected European Countries and in the United States*, „Journal of Alzheimer’s Disease” 2018, Vol. 63, No. 1
- Guzik-Makaruk E.M., Szamatowicz J., Skrzypulec-Plinta V. (eds.), *Wybrane prawne i medyczne aspekty ginekologii dziecięcej*, Białystok 2015
- Guzik-Makaruk E.M., Waszkiewicz N., Chojnowska S., Szajda S.D. (eds.), *Wybrane prawne i medyczne aspekty zaburzeń psychicznych i ich profilaktyki*, Białystok 2019
- Guzik-Makaruk E.M., Truskolaska E., Wojewoda E., *Odpowiedzialność za błędy medyczne w Polsce i w Niemczech – wybrane aspekty*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021
- Hofmański P. (ed.), *Z problematyki prawa karnego*, Białystok 1994

- Jurgielewicz-Delegacz E., *Wypadek w komunikacji z udziałem osób niepełnosprawnych ze szczególnym uwzględnieniem osób niewidomych i słabowidzących. Studium prawno-kryminologiczne*, Wydawnictwo Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2017
- Kalinowska-Maksim I., Pawluczuk P., *Sprawozdanie z konferencji „Wybrane prawne i medyczne problemy ginekologii dziecięcej*, Prokuratura i Prawo 2016, No. 1
- Laskowska K., *Przestępczość w Rosji z perspektywy kryminologii i prawa karnego*, Białystok 2016
- Laskowska K., *Prawo karne Białorusi: przeszłość i teraźniejszość*, Białystok 2021
- Mroczo P., *Frankling Zimring i Philip Cook laureatami Sztokholmskiej Nagrody Kryminologicznej 2020*, Biuletyn Kryminologiczny 2019, No. 26
- Perkowska M., *Przestępczość graniczna cudzoziemców*, Warszawa 2013
- Pływaczewski E.W. (ed.), *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii. Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Białystok 1998
- Pływaczewski E.W. (ed.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Białystok 2009
- Pływaczewski E.W. (ed.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Warszawa 2012
- Pływaczewski E.W. (ed.), *Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie. Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Vol. VI, Warsaw 2014
- Pływaczewski E.W., Guzik-Makaruk E.M. (ed.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology, Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie*, Warszawa 2017
- Pływaczewski E.W., Guzik-Makaruk E.M. (ed.), *Current Problems of the Penal Law and Criminology, Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie*, Warszawa 2019
- Pływaczewski E.W., *Bezpieczeństwo obywateli – prawa człowieka – zrównoważony rozwój: polskie kierunki interdyscyplinarnych badań kryminologicznych nad bezpieczeństwem obywateli oraz w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu*, Białystok 2017
- Pływaczewski E.W., Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., *Teoria i praktyka – inicjatywy i prace badawcze Białostockiej Szkoły Kryminologii*, PiP 2019, No. 3 (877)
- Pływaczewski E.W., Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., *The Białystok School of Criminology (BSC), „The Criminologist”* 2019, Vol. 44, No. 2
- Pływaczewski E.W., Guzik-Makaruk E.M., 72. *Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii*. Nowy Orlean, LA, 16–19.XI.2016 r., *Przegląd Policyjny* 2017, No. 4 (128)
- Pływaczewski E.W., Guzik-Makaruk E.M., 74. *Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii*. Atlanta, GA, 14–17.XI.2018 r., *Przegląd Policyjny* 2020, No. 1 (137)

- Pływaczewski E.W., Guzik-Makaruk E.M., *Nauka, technologia i nauczanie w kryminologii: Badanie i zapobieganie przestępczości. Nacisk na nauczanie i kształcenie w zakresie praworządności (XIX Światowy Kongres Kryminologii, Doha w Katarze, 27–31.10.2019 r.)*, PiP 2020, No. 12
- Pływaczewski E.W., Jurgielewicz-Delegacz E., Dajnowicz-Piesiecka D. (eds.), *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, Warszawa 2017
- Pływaczewski E.W., Jurgielewicz-Delegacz E., Dajnowicz-Piesiecka D. (eds.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Warszawa 2020
- Pływaczewski E.W., Redo S., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., Filipkowski W., Glińska E., Jurgielewicz-Delegacz E., Perkowska M., *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju. Z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Warszawa 2019
- Polish National Forum of Young Criminologists, „The Criminologist” 2018, Vol. 43, No. 5
- Rydzewska M., Drobek N.A., Małyszko M.E., Zajkowska A., Guzik-Makaruk E.M., Pływaczewski E.W., Małyszko J., *Future Lawyers do Support Organ Donation and Transplantation*, „Transplantation Proceedings” 2018, Vol. 50, issue 7
- Schünemann B., Buchrezension: E.W. Pływaczewski (ed.), *Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie. Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Vol. VI, Warsaw 2014, p. 812, „Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik” 2015, 11
- Schünemann B., Rezension von: Emil W. Pływaczewski, Ewa M. Guzik-Makaruk (Hrsg.), *Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie – Current Problems of the Penal Law and Criminology*, Bd. 7, Beck-Verlag Warschau 2017 – Universität von Białystok, LII und 896 Seiten, Goldammer’s Archiv für Strafrecht 2020, No. 10
- Ten recommended criminology conferences in the world in 2020, „The Criminologist” 2020, Vol. 45, No. 2
- Walston C. (ed.), *Challenging Crime: A Portrait of the Cambridge Institute of Criminology*, Third Millennium Publishing Limited, London 2009
- Wiśniewski B., *Bezpieczeństwo obywateli – prawa człowieka – zrównoważony rozwój*, „Przegląd Policyjny” 2017, No. 4 (128)

Emil W. Pływaczewski – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, doktor honoris causa, Wydział Prawa, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii, Uniwersytet w Białymstoku
ORCID: 0000-0002-4191-981X

Ewa M. Guzik-Makaruk – profesor doktor habilitowany nauk prawnych,
Wydział Prawa, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii, Uniwersytet
w Białymstoku

ORCID: 0000-0003-1248-4113

Wiesław Pływaczewski

ZIELONA KRYMINOLOGIA WOBEC ZJAWISKA DYSPERSJI GATUNKÓW INWAZYJNYCH

1. Wprowadzenie do zielonej kryminologii

Interdyscyplinarny charakter kryminologii wręcz oblige przedstawicieli tej nauki do podejmowania wyzwań o znaczeniu globalnym. Do nich niewątpliwie należy zasygnalizowana w niniejszym opracowaniu problematyka dotycząca dyspersji (rozprzestrzeniania się) gatunków inwazyjnych. Zjawisko to odnotowują nie tylko przedstawiciele dyscyplin przyrodniczych, ale również, wprawdzie od niedawna, reprezentanci nauki prawa karnego i kryminologii¹. Wspomniane wyzwania przybierają coraz częściej formę groźnych w skutkach zjawisk przestępczych, chociażby takich jak: przemysł obcych gatunków inwazyjnych, ich nielegalna introdukcja, handel gatunkami inwazyjnymi czy też wykorzystanie ich do innych celów o podłożu kryminalnym. Popęłnianiu wspomnianych czynów towarzyszą często praktyki korupcyjne, które kojarzone są m.in. z działalnością służb policyjnych, weterynaryjnych oraz granicznych. Niektóre kategorie przestępcze wpisują się również w definicję terroru kryminalnego². Nie mniej ważnym problemem, często identyfikowanym z różnego rodzaju aktami terroru, jest wykorzystywanie niebezpiecznych gatunków inwazyjnych jako broni biologicznej³.

¹ Zob. W. Pływaczewski, E. Zębek, J. Narodowska (red.), *Odpowiedzialność za środowisko z perspektywy prawa, kryminologii i nauk przyrodniczych*, Warszawa 2020, s. 78 i n.

² W. Pływaczewski, M. Duda, *Dlaczego zginęła Dian Fossey? Prawne oraz wiktymologiczne aspekty zwalczania przestępczości wymierzonej w obrońców przyrody* [w:] *Karnoprawne aspekty ochrony środowiska – wyzwania dla teorii i praktyki*, red. M. Adamczyk, J. Karaźniewicz, K. Pruszkiewicz-Słowińska, Olsztyn 2017, s. 43–68.

³ Por. P. Kępka, *Bioterroryzm. Polska wobec użycia broni biologicznej*, Warszawa 2009, s. 245.

Jak zauważają W. Pływaczewski i M. Duda, sygnalizowana przestępczość może przybierać także formę działalności zorganizowanej, w szczególności w przypadku przemytu. Ocenę tę można odnieść również do działalności niektórych gangów, które specjalizują się w handlu chronionymi okazami gatunków fauny i flory. Często gatunki te w obcym dla nich środowisku mogą stanowić zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi⁴. Należy podkreślić, że sprowadzenie gatunku inwazyjnego i przyczynienie się do jego niekontrolowanego rozprzestrzeniania się (dyspersji) – w określonych sytuacjach – wyczerpuje ustawowe znamiona przestępstwa sprowadzenia powszechnego zagrożenia dla życia i zdrowia.

W następstwie dostrzegalnych już dziś przewartościowań w kryminologii powstały kierunki i orientacje, które za swój główny cel uznały naukową eksplorację nowych zagrożeń. Niewątpliwie wśród nich miejsce szczególnie zajmuje zielona kryminologia. Dzięki przedstawicielom tego kierunku pojawiły się w obszarze badań kryminologicznych niezwykle cenne opracowania. Ich autorzy poddają szczegółowej analizie takie zjawiska patologiczne jak: przestępczość skierowana przeciwko dzikiej przyrodzie (*wildlife crime*)⁵, w tym lasom (*forest crime*)⁶, przestępczość związana ze zmianami klimatycznymi (*climate crime*)⁷, ochroną żywności (*food crime*)⁸, czy też wymierzona w chronione gatunki awifauny (*ornithology crime*)⁹. We wszystkich wskazanych obszarach bezpośrednio lub pośrednio pojawiają się problemy dotyczące obcych organizmów inwazyjnych. Jak wcześniej zauważono, tematyka ta znalazła również swoje, jak na razie dość skromne, miejsce w obszarze zainteresowań prawa karnego¹⁰.

⁴ A. Gillespie, *Conservation, Biodiversity and International Law*, Cheltenham 2011, s. 565 i n.

⁵ J.E. Cooper, M.E. Cooper, P. Budgen, *Wildlife crime scene investigation: techniques, tools and technology*, „Endangered Species Research” 2009, August 13, s. 2 i n.

⁶ Por. United Nations Office on Drugs and Crime, *Wildlife crime and Forest Crime: Analytic Toolkit*, International Consortium on Combating Wildlife Crime, United Nations, New York 2012, s. 2–191.

⁷ Por. W. Pływaczewski, *Ornitologia kryminalna*, Warszawa 2019, s. 26 i n.

⁸ Zob. H. Croall, *Food crime* [w:] *Issues in Green Criminology*, red. P. Beirne, N. South, Willan Publishing 2007, s. 215 i n.; R. White, *Crimes Against Nature. Environmental Criminology and Ecological Justice*, Willan Publishing, s. 8 i n.; także: W. Pływaczewski, *Pranie żywności jako szczególna forma przestępczości gospodarczej* [w:] *Złota księga jubileuszowa prof. zw. dr. hab. dr. honoris causa Brunona Hołysta*, red. B. Sygit, Łódź 2015, s. 269.

⁹ Por. W. Pływaczewski, *Ornitologia kryminalna...*, s. 4 i n.

¹⁰ Zob. W. Pływaczewski, *Kryminologia wobec gatunków inwazyjnych* [w:] *Odpowiedzialność za środowisko z perspektywy prawa, kryminologii i nauk przyrodniczych*, red. W. Pływaczewski, E. Zębek, J. Narodowska, Warszawa 2020, s. 117 i n.

2. Przegląd podstawowej terminologii dotyczącej gatunków inwazyjnych

Potwierdzeniem wpływu nauk biologicznych na rozwój kryminologii może być wykorzystywana przez teoretyków i praktyków prawa karnego terminologia. W obszarze problematyki tzw. przestępczości środowiskowej ma ona zdecydowanie biologiczny rodowód. Przejęta przez kryminologów siatka pojęciowa zakreśla przede wszystkim granice zainteresowań badawczych oraz porządkuje i precyzuje wiele istotnych kwestii systemowych. W przypadku problematyki dotyczącej gatunków inwazyjnych głównie chodzi o wyznaczenie niebudzących wątpliwości zakresów pojęciowych. Jednym z przykładów może być definicja terminu „organizm”. Jego zakres w ujęciu biologicznym jest znacznie szerszy, aniżeli w utrwalonym powszechnym odbiorze, obejmuje bowiem nie tylko rośliny oraz ssaki, ale także cyjanobakterie, wrotki, gatunki rozprzestrzeniane przez ptaki, pasożyty i ich nosicieli¹¹.

Należy zatem jeszcze raz podkreślić, że korzystanie z zasobu definicyjnego nauk biologicznych przez teorię i praktykę prawa ma fundamentalne znaczenie dla rozstrzygania wielu wątpliwości teoretycznych i praktycznych. To zjawisko dotyczące niezbędnych zapożyczeń dotyczy nie tylko prawa karnego, ale również cywilnego i administracyjnego¹². Podobnie ma się sprawa z innymi podstawowymi określeniami, takimi chociażby jak inwazyjność (ang. *invasiveness*) czy też obcość (ang. *alienness*). Trzeba dodać, że pojęcie obcości nie zawsze należy utożsamiać z gatunkami niebezpiecznymi lub szkodliwymi, wiele bowiem zdomowionych gatunków obcych nie stanowi poważnego zagrożenia dla rodzimych populacji, co można zaobserwować na przykładzie daniela (*dama dama*), który został introdukowany po raz pierwszy w XIII wieku na Śląsku, a od XVII wieku był wielokrotnie wprowadzany do ekosystemów w wielu regionach kraju¹³. Wymienione wyżej pojęcia współtworzą wiele zapisów normatywnych w ustawie o ochronie przyrody¹⁴. Przykładowo w art. 5 pkt 1c ustawy, czyli w tzw. słowniczku, ustawodawca posługuje się określeniem gatunek obcy, definiując go jako: „gatunek występujący poza swoim naturalnym zasięgiem w postaci osob-

¹¹ W. Pływaczewski, *Kryminologia wobec gatunków...*, s. 93.

¹² Zob. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013, s. 23 i n.

¹³ H. Komosińska, E. Podsiadło, *Ssaki kopytne. Przewodnik*, Warszawa 2002, s. 304.

¹⁴ Ustawa z 16.04.2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2021 r. poz. 1098).

ników lub zdolnych do przeżycia: gamet, zarodników, nasion, jaj lub części osobników, dzięki którym mogą one rozmnażać się”.

Niewątpliwie kluczowym pojęciem porządkującym terminologię związaną z przedmiotową problematyką jest gatunek inwazyjny. W naukach biologicznych przyjmuje się, że określenie to odnosi się do roślin i zwierząt, które zajmując dany obszar, wypierają z niego gatunki rodzime (autochtoniczne)¹⁵. Dodać należy, że gatunki inwazyjne są to jednocześnie gatunki wysiedlone ze swojego naturalnego miejsca występowania. Na nowym, obcym terenie potrafią się jednak szybko rozprzestrzenić, a następnie wpisać na stałe w środowisko. Nie koegzystują przy tym z gatunkami zastanymi (rodzimymi), przeciwnie – stopniowo zabierają im przestrzeń, zaburzając równowagę w przyrodzie¹⁶. W tym miejscu wypada przypomnieć, że również konwencja o bioróżnorodności¹⁷ definiuje pojęcie gatunku inwazyjnego. Przyjmuje się w niej, że jest to: „Gatunek, podgatunek lub niższy takson introdukowany (przeniesiony) poza zasięg, w którym występuje on (lub występował w przeszłości) w sposób naturalny, włącznie z częściami, gametami, nasionami, jajami lub propagulami”.

W literaturze przedmiotu na oznaczenie gatunków obcych używa się różnych określeń (gatunki: nierodzące, introdukcyjne, diafity, naturalizowane, aklimatyzowane, kenofity, zdomowione, obcego pochodzenia, organizmy allochtoniczne). Zaznaczyć należy jednak, że każde z tych określeń ma swój specyficzny kontekst. W naukach przyrodniczych stosowany jest również termin „gatunki kryptogeniczne”, obejmujący te organizmy, które nie są ewidentnie rodzimymi lub obcymi, a ich ekspansja czy inwazja mogła i może wynikać z przyczyn zarówno naturalnych, jak i antropogenicznych¹⁸. Jeszcze inne pojęcie, mianowicie „organizm szkodliwy”, pojawia się w Międzyna-

¹⁵ Por. Z. Głowaciński, H. Okarma, J. Pawłowski, W. Solarz (red.), *Gatunki obce w faunie Polski*, Kraków 2011; W. Solarz, *Przyczyny i skutki inwazji biologicznych na świecie i w Polsce*, „Studia i Materiały CEPL w Rogowie” 2012/33(4), r. 14.

¹⁶ Por. B. Tokarska-Guzik, Z. Dajdok, M. Zajac, A. Zajac, A. Urbisz, W. Danielewicz, Cz. Hołdyński, *Rośliny obcego pochodzenia w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem gatunków inwazyjnych*, Warszawa 2012.

¹⁷ Konwencja o różnorodności biologicznej (Convention on Biological Diversity) została sporządzona w Rio de Janeiro 5.06.1992 r. Polska ratyfikowała ją w 1996 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 184, poz. 1532).

¹⁸ J.T. Carlton, *Biological invasions and cryptogenic species*, „Ecology” 1996/77, s. 1653–1655.

rodowej Konwencji ochrony roślin z 6.12.1951 r.¹⁹ (art. VI). Wydaje się, że z perspektywy kryminologicznej termin ten najtrafniej definiuje kierunek zainteresowań badawczych tej nauki.

Kolejnym określeniem, które poszerza siatkę pojęciową dotyczącą problematyki organizmów obcych, jest termin „introdukcja”. Oznacza on wprowadzenie obcego gatunku lub niższego taksonu, pochodzącego z innego geograficznie regionu, jako nowego elementu danej biocenozy. Na przykład w rolnictwie jest to celowe wprowadzenie przez człowieka na teren uprawy chronionej organizmów pożytecznych.

3. Gatunki inwazyjne jako przedmiot zainteresowań badawczych kryminologii

Zaprezentowany przez autora skrótowy przegląd najważniejszych problemów, odnoszących się m.in. do zagadnień terminologicznych potwierdza, że przedstawiciele prawa karnego i kryminologii są wręcz zmuszeni do podnoszenia swoich kompetencji także z zakresu, który tylko z pozoru stanowi dla nich obcy obszar zainteresowań zawodowych. Dynamicznie rosnąca liczba orzeczeń sądowych z tzw. komponentem środowiskowym, co m.in. obrazuje problem obcych gatunków inwazyjnych, potwierdza, że czerpanie wiedzy z zasygnalizowanych obszarów zainteresowań stanowi wyzwanie, którego współcześnie nie można lekceważyć. Nie ulega zatem wątpliwości, że reprezentanci zarówno nauki, jak i praktyki prawa (sędziowie, prokuratorzy, policjanci, adwokaci, radcowie prawni, funkcjonariusze służb ochrony przyrody, biegli sądowi, strażnicy miejscy) będą coraz częściej sięgać po opracowania specjalistyczne i eksperckie, aby móc na bieżąco aktualizować swoje kompetencje, a przez to prawidłowo identyfikować nowe zjawiska przestępcze. Tym bardziej, że aspekty biologiczne, przyrodnicze czy wreszcie klimatyczne coraz częściej zaczynają pojawiać się jako przedmiot różnego rodzaju sporów i rozstrzygnięć procesowych, co potwierdza bogate orzecznictwo sądowe. Dlatego godną podkreślenia odpowiedzią na tego rodzaju postulaty jest systematyczne wzbogacanie programów studiów oraz

¹⁹ Międzynarodowa konwencja ochrony roślin sporządzona w Rzymie 6.12.1952 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 73, poz. 485).

szkoleń adresowanych do aplikantów poszczególnych korporacji prawnych o zasygnalizowaną problematykę zorientowaną na przeciwdziałanie przestępczości w obszarze środowiska.

Ważnym impulsem do podjęcia badań nad problematyką gatunków inwazyjnych, także w obszarze nauk penalnych, jest praktyczny dorobek wielu służb publicznych. Jak wiadomo, niektóre z tych podmiotów mają za zadanie przeciwdziałanie inwazjom niebezpiecznych organizmów. Zatem kluczowym zadaniem, ciężącym przede wszystkim na instytucjach policyjnych, celnych, granicznych, medycznych lub weterynaryjnych oraz na wyspecjalizowanych służbach inspekcyjnych, zajmujących się ochroną sanitarną, fitosanitarną oraz epidemiologiczną, jest wypracowanie skutecznych strategii zapobiegawczych.

Jak wcześniej podkreślono pośród licznych kierunków i gałęzi zainteresowań kryminologicznych najbardziej zasłużoną orientacją, w ramach której koncentrują się zainteresowania dotyczące problematyki masowych i inwazyjnych zagrożeń związanych z obcymi organizmami, jest niewątpliwie zielona kryminologia²⁰. Przedstawiciele zielonej opcji jako pierwsi wskazali nowe przestrzenie dla badań nad etiologią, fenomenologią i profilaktyką zjawisk patologicznych w obszarze szeroko definiowanego środowiska. Z czasem problematyka zagrożeń wynikających z ekspansji gatunków obcych na dobre wpisała się w główny nurt badawczy prezentowanej orientacji. Na szczególną uwagę zasługują opracowania zielonych kryminologów dotyczące m.in. gatunków modyfikowanych w obszarze żywności²¹. Na potwierdzenie tej oceny należy odwołać się do dorobku takich autorytetów zajmujących się problematyką „zielonych” przestępstw, jak M.J. Lynch, R. White, N. South, A. Brisman, P.B. Stretesky, T. Wyatt²². W licznych opracowaniach wskazanych autorów problemy związane z ekspansją różnych przedstawicieli fauny i flory pojawiają się na tle licznych zagrożeń cywilizacyjnych, w szczególności związanych ze zmianami klimatycznymi²³.

²⁰ W. Pływaczewski, *Zielona kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, Biuletyn Polskiej Akademii Nauk/ Oddział Olsztyn – Białystok, „PANorama” 2020, s. 4.

²¹ Por. A. Walsh, *Biosocial Criminology. New Directions in Theory and Research*, Routledge, London 2008.

²² Zob. M.J. Lynch, *The greening of Criminology: a perspective for the 1990's.*, „Critical Criminologist” 1990, 2, s. 1–4.

²³ R. White (red.), *Climate Change from a Criminological Perspective*, Springer 2008, s. 173.

Formy, jakie mogą przybierać przestępstwa godzące w środowisko, są niezwykle zróżnicowane, a powstałe w ich wyniku straty wyjątkowo dotkliwe dla człowieka, przyrody i światowych gospodarek²⁴. Niewątpliwie do najbardziej groźnych zjawisk zagrażających naturalnym zasobom środowiska, a zarazem mieszczących się w obszarze zainteresowania zielonej kryminologii, należy zaliczyć komercyjną wycinkę lasów (zwłaszcza pierwotnych) oraz zanieczyszczenie ziemi, wód oraz powietrza poprzez działalność międzynarodowych koncernów przemysłowych, a także prywatyzację tych obszarów²⁵. Równie niepokojącym zjawiskiem, eksponowanym przez zielonych kryminologów, jest kłusownictwo zwierząt zagrożonych wyginięciem oraz nielimitowane pozyskiwanie chronionych gatunków fauny i flory i ich pochodnych, w tym także nielegalne (masowe) odławianie ryb. Ponadto do innych zagrożeń o wymiarze globalnym zalicza się:

- wojny oraz konflikty zbrojne na obszarach uznanych za szczególnie cenne przyrodniczo,
- bezprawne przeznaczanie cennych obszarów przyrodniczych na cele inwestycyjne,
- masową turystykę zorientowaną na pozyskiwanie rzadkich gatunków zwierząt lub ich pochodnych,
- utrwalone stereotypy związane z tradycyjnym postrzeganiem środowiska jako przestrzeni o nieograniczonych zasobach,
- zjawisko korupcji wśród funkcjonariuszy policji, służb granicznych, strażników parków przyrodniczych oraz pracowników inspekcji sanitarnej,
- międzynarodowe konflikty pomiędzy firmami eksploatującymi bogate złoża naturalne ziemi,
- zjawisko znęcania się nad zwierzętami,
- nielegalny handel odpadami oraz inne patologiczne zjawiska²⁶.

Zaprezentowany katalog zainteresowań badawczych jest systematycznie poszerzany o nowe kategorie „zielonej” przestępczości. Na przykład zdaniem R. Waltersa ważnym kierunkiem zainteresowań badawczych jest zjawisko

²⁴ Zob. Y.N. Srivastava, *Environmental pollution*, New Delhi 2009, s. 62.

²⁵ E. Bendyk, M. Ciuba, Ł. Maźnica, A. Pająk, P. Palutkiewicz, *Po ile pół litra Bałtyku?*, „Polietyka” 2011/45(2932), s. 40–43.

²⁶ Por. W. Pływaczewski, *Nielegalny rynek chronionych gatunków dzikiej fauny i flory*, Szczecin 2016, s. 74.

genetycznych modyfikacji poszczególnych gatunków roślin jadalnych²⁷. Trudno nie zauważyć, że problematyka ta lokuje się także w obszarze zainteresowań badaczy zajmujących się przeciwdziałaniem dyspersji organizmów inwazyjnych. Ma ona bowiem związek z inwazjami roślin genetycznie modyfikowanych na uprawy autochtoniczne. Okazuje się bowiem, że pomimo istnienia, w wielu europejskich krajach, w tym także w Polsce, przepisów zobowiązujących plantatorów do rygorystycznego przestrzegania reguł dotyczących koegzystencji obu wymienionych rodzajów upraw, zjawisko wzajemnego ich przenikania i w konsekwencji krzyżowania staje się wręcz powszechne²⁸. Tego rodzaju uwolnienia roślin genetycznie modyfikowanych mogą powodować wiele negatywnych skutków, do których zalicza się m.in. niekontrolowane przechodzenie genów na inne organizmy tego samego lub innego gatunku oraz straty dla właścicieli upraw ekologicznych, będących w sąsiedztwie upraw GMO, ze względu na ryzyko przeniesienia cech roślin modyfikowanych na uprawy naturalne. Następstwem rozprzestrzeniania się upraw opartych na roślinach GMO jest również konieczność zwiększenia przez plantatorów stosowania coraz silniejszych środków ochrony roślin, co negatywnie wpływa na różne organizmy glebowe, a także innych przedstawicieli świata fauny i flory. Nie ulega też wątpliwości, że wielkie monokulturowe plantacje oparte na zmodyfikowanych roślinach gwałtownie zmniejszają bioróżnorodność przyrody. Wskazane zatem wyżej zachowania, przy zaistnieniu niezbędnych przesłanek określających podstawy odpowiedzialności karnej, mogą być także oceniane jako czyny niedozwolone na gruncie prawa karnego²⁹. Tym samym stanowią dla kryminologów inspirowane przedmiot badań³⁰.

Bezsprzecznie szkody powodowane przez obce szkodliwe gatunki inwazyjne traktować należy w obszarze zainteresowań nauk penalnych jako istotny

²⁷ R. Walters, *Eco Crime and Genetically Modified Food*, New York 2011, s. 30–37. Kierunek ten reprezentowany jest także w polskiej kryminologii – zob. W. Plywaczewski, R. Płocki (red.), *Nielegalny rynek żywności. Skala zjawiska i możliwości przeciwdziałania*, Szczytno 2013; A. Lewkowicz, W. Plywaczewski (red.), *Przeciwdziałanie patologiom na rynku żywności*, Szczytno 2015.

²⁸ Por. P. Weirich (red.), *Labeling Genetically Modified Food: The Philosophical and Legal Debate*, Oxford University Press, Oxford – New York 2007.

²⁹ <http://www.farmio.com/wady-i-zalety-gmo-wedlug-przeciwnikow-i-zwolennikow>, 17.02.2020 r.

³⁰ Por. *Safety of Genetically Engineered Foods. Approaches to Assessing Unintended Health Effects*, National Research Council and Institute of Medicine, Washington 2004.

czynnik kryminogenny. Z perspektywy zielonej kryminologii, która, jak wcześniej podkreślono, przejęła wiele określeń o biologicznej proveniencji, niewątpliwie kluczowym terminem jest pojęcie „inwazyjności” oraz „szkodliwości” obcego gatunku. Należy bowiem pamiętać, że wiele gatunków występujących w Polsce, pomimo że nie zalicza się ich do organizmów rodzimych (autochtonicznych), nie jest uznawanych za szkodliwe. Należy jednocześnie zastrzec, że każdy gatunek, którego populacja niebezpiecznie przekroczy graniczną pojemność określonego ekosystemu, może stać się gatunkiem zagrażającym innym organizmom, a niejednokrotnie także człowiekowi.

4. Inwazje szarańczy jako czynnik kryminogenny

Dla ukazania roli zielonej kryminologii w podejmowaniu problemów – wyzwań o znaczeniu globalnym, najlepiej posłużyć się przykładem gatunku, który z powodu zarówno swojej liczebności, jak i skali, a także następstw wyrządzanych szkód może stanowić interesujące studium kryminologiczne, ukazujące związek gatunków inwazyjnych z przestępczością. Chodzi mianowicie o szarańczę³¹. Gatunek ten pojawia się już w przekazach biblijnych. Na przykład w „Księdze Wyjścia” utrwalona została historia tzw. 10 plag egipskich. Zawarte w nich opisy odnoszą się m.in. do masowej inwazji wspomnianych owadów. Według starożytnych kronikarzy miały one spustoszyć uprawy i tym samym zagrozić bezpieczeństwu żywnościowemu imperium faraonów³². W 1687 r. inwazja szarańczy zagroziła m.in. Barcelonie, paraliżując na jakiś czas życie mieszkańców tego miasta. Także współcześnie szarańcza potrafi wyrządzić szkody, których skutki mogą być odczuwalne we wszystkich sferach życia społecznego i gospodarczego. Uwaga ta odnosi się także do tych obszarów, które stanowią przedmiot zainteresowania kryminologii.

³¹ Szarańcza to ogólna nazwa owadów z rodziny szarańczowatych (*Acrididae*) z rzędu prostoskrzydłych. Do najbardziej znanych przedstawicieli szarańczy należy szarańcza wędrowna (*Locusta migratoria*) i szarańcza pustynna (*Schistocerca gregaria*).

³² R. Luyster, *Myth and History in the Book of Exodus*, „Religion” 1978/8 (2), s. 155–170.

Współcześnie inwazje szarańczy cyklicznie nawiedzają cenne rolniczo obszary wschodniej Afryki, Bliskiego Wschodu, Indii oraz innych części świata. W 2020 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych uznała zjawisko rozprzestrzeniania się tych owadów na kontynencie afrykańskim za „sytuację bezprecedensową”³³. Pośród krajów dotkniętych ekspansją wspomnianych szkodników znalazły się m.in. Etiopia, Somalia, Kenia, a także Sudan Południowy i Uganda. Szarańcza dotarła z Jemenu przez Morze Czerwone. Jak podkreślają eksperci, ulewne deszcze pod koniec 2019 r. stworzyły idealne warunki dla rozwoju szkodników. Specjaliści wskazują jednocześnie, że problem inwazji szarańczy może się stopniowo pogłębiać. Oprócz rosnącej ilości owadów w Afryce Wschodniej, ich populacje odnotowano także w Indiach, Iranie i Pakistanie. Dane te potwierdzają, że podejmowane przedsięwzięcia zapobiegawcze wymagają niejednokrotnie uzgodnień i koordynacji na szczeblu międzynarodowym.

Na tle zagrożeń związanych z plagą szarańczy, lokujących się w obszarze zainteresowań zielonej kryminologii, niezwykle groźnym zjawiskiem dla światowego bezpieczeństwa jest masowe wstępowanie młodych ludzi, pochodzących z obszarów dotkniętych inwazjami szkodników, do organizacji paramilitarnych oraz struktur typowo kryminalnych³⁴. Prognozuje się, że zagrożenie masową ekspansją owadów, powodowane procesem gwałtownych zmian klimatu w Afryce i na Bliskim Wschodzie, będzie rosło w wyjątkowo szybkim tempie³⁵. Powyższe oceny potwierdzają m.in. dane Organizacji Narodów Zjednoczonych, z których wynika, że 10 mln ludzi żyje dziś na obszarze dotkniętym plagą szarańczy. Uważa się, że na skutek anomalii pogodowych, a także skomplikowanej sytuacji politycznej na Półwyspie Arabskim (wojna w Jemenie i tym samym brak oprysków w tym kraju przeciwko szkodnikom) inwazje szarańczy będą się nasilać. Tym samym miliony zagrożonych głodem mieszkańców wschodniej Afryki może być zmuszonych do opuszczenia swoich dotychczasowych siedzib i szukania nowych bezpiecznych do zamieszkania terenów. Jak potwierdzają badania kryminologów tzw. klimatyczni uciekinierzy stają się najczęściej ofiarami

³³ <https://news.un.org/en/story/2007/03/213242-locust-infestations-horn-africa-prompt-new-alert-un-agency>, 18.02.2020 r.

³⁴ W. Pływaczewski, *Nielegalny rynek chronionych gatunków dzikiej fauny i flory...*, s. 110 i n.

³⁵ Por. Lewis H. Ziska, Jeffrey S. Dukes (ed), *Invasive Species and Global Climate Change*, CAB International, Boston 2014.